

MADÁCH IMRE

CSÁK VÉGNAPJAI

DRÁMA ÖT FELVONÁSBAN

SZEMÉLYEK

RÓBERT KÁROLY, Magyarország királya
TRENCSÉNI CSÁK MÁTÉ, nádor és pártvezér
ZÁCH BÓDOG, tárnokmester
JÁNOS |
MIKLÓS } Omode volt nádor fiai, Csák hívei
DOMOS |
DÁVID |
ZSÁMBOKRÉTI nemes
DRUGETH nemes
BEREND nemes
BOHÓC, Károly udvarában
EGY KÉSMÁRKI POLGÁR
MÁRIO, bérgyilkos
ANTONIO, cimborája
KÉT PÓR,
ERZSÉBET, III. András király leánya
MARGIT, az Omodék anyja
KLÁRA, Zách leánya
EGY APÁCA,
KÁROLY ÉS CSÁK HÍVEI MEG HADAI
APÁCÁK

ELSŐ FELVONÁS

(Rozgony mellett két pór nagy sírhalmot rak, mellette egy kisebb sírnál Dávid mereng.)

ELSŐ PÓR

Miért dolgozunk, András bátyám, tudod?

MÁSODIK PÓR

Bérért. -

Vagy ékebben, hogy legyen

Hová fejét lehajtni a magyarnak. -

ELSŐ PÓR

Nem úgy - én annyit hallottam susogni,

Hogy már ma éjjel messze-messze földről

Vitézek jönnek e sírhoz tanácsra.

MÁSODIK PÓR

Bizony szeretném én is hallani,

Mit szólnak az új király felől.

Inyökre van-é?

ELSŐ PÓR

Mit búsulsz azon,

Mi hátad nem töri? Néhány kapával

Vess addig inkább.

MÁSODIK PÓR

Már úgyis elég nagy.

(Dávidhoz.)

Rakjunk-e rá gyöpöt?

DÁVID

Ne bántsod, ha minden

Században még e sírt gyászolni ok lesz,

Egy ember jó elsírni kínjait

Rozgony terére, gyöp növend felette,

Szentebb, mint ciprusok, mint síri rózsák,

Mert azt csak az éj harmata növeszti,

Ezt a nemesb szív honfi könnyei.

(Újra elmereng.)

MÁSODIK PÓR

Láttad mi sápadt s milyen ifjú még

Szánom szegényt.

ELSŐ PÓR

Pedig megszokhatod
Az ilyen arcot mostan az urak közt.
Maholnap ennek is dombot rakunk.
(*Hátralépnek.*)

DÁVID

Leány! Miért élsz oly mélyen e kebelben?
Mért égetsz úgy, midőn csak jégdarab vagy?
Miért kísérsz most, hisz testvérimet
Jöttem siratni, és te meglopod
Könyűimet?

MARGIT (*remegve jó s körülnéz*)

A harctér itt vagyon -
S egyet sem látok. - (*A pórokhoz.*) Hej, mi domb ez itt?

ELSŐ PÓR

Sír, asszonyom, a rozgonyi csatáé.

MARGIT

Ilyen nagy, és e kisebbik kié?

ELSŐ PÓR

A nádor gyermekéé.

MARGIT (*kábultan*)

Rossz fiú!

Ki látta azt aludni napvilágon
És ily magánosan?

MÁSODIK PÓR

Ketten fekszenek:

Aba, László.

MARGIT

Ketten? Miért nem hatan!
Egy sírban lenne a nádor-család,
Közénk tenném agyonvert apjukat.
S utána dűlnék. - Úgy-e emberek,
Ily sír páratlan lenne a világon? -
Hogy kértelek, ne menjetek fiúk,
De nem fogadtatok szót a szülőnek
S utolért érte Isten büntetése. -
El, el könnyű - mert még sarat csinálsz,
Megcsúszom és vén térdem meghajol

A rossz fiúknak sírján. - És miért ne
Hajoljon az meg? - hisz fonnyadt szemem
Egyért is alig bír már sírni annyit,
Hogy meg ne szólják a rossz emberek.
S a másíknak mi jut. Hej, hallod ember,
Miért nem faragsz keresztet e halomra?

ELSŐ PÓR

Mert átkozott, - a szentegyház kizárta.

MARGIT

Ki mondta azt! - a nádor gyermekét -
Hisz a gyermek nem tudja, mit mível!
Ostromba bírák - ahelyett, hogy által-
Szúrjátok, mért vesszőt nem fogtatok,
S vertétek volna vissza az ölembe. -
Abám szívedben a szúrás, vagy a fön?
Hisz szíved jó volt, föld volt csak hibás,
S még az sem úgy, mint Csák, kit hallgatott,
Ki elcsábított - a gyermeklopó! -

DÁVID *(közeledve)*

Te sírsz-e itt, anyám?

MARGIT

Én, gyermekem.

MÁSODIK PÓR

Szegény asszony - jerünk, komám haza
Úr sem szeretnék mindég lenni, látom -
Kardcsörgést hallok, jönnek a vitézek. *(Társával el.)*

*(Miklós, Domos, János, kissé később Csák, Erzsébet, Zách, Drugeth, Berend, Zsámbokréti, s
más urak, fegyveres néppel jönnek.)*

MIKLÓS

Barátim, szúrjunk e sírhoz jegyet,
Nehogy veremnek nézze az utas!
(Dárdákat szúrnak a sírhoz.)
Mulassatok holt bajtársak vele.

DOMOS

Sokan jövünk-e össze már ma éjjel?

MIKLÓS

Sok nem jöhet, de férfiú ki itt lesz.

DÁVID (*Margithoz*)

Töröld le könnyedet.

MARGIT

Igaz fiú,
Mit sírok - hisz még itt van négy fiam.

MIKLÓS (*súgva*)

Nézd, nézd öcsém, anyánk minden bizonnyal
Haza szeretne csalni.

DOMOS

Félek én is.

CSÁK (*belépve*)

Megérkezétek, látom, híveim.

MARGIT

Gonosz fiúk - nem mond-e egyik is
Üdvözlétet a megtörött anyának?

TÖBBEN

Ki e nő -

MIKLÓS (*büszkén*)

A nádornak özvegye.

MARGIT

S e gyermekek szülője. - (*Kézen fogja őket.*) Jöjjetek,
Elég volt kettőt nekem elveszítnem
Egy álomért.

CSÁK

Nem álom a szabadság
Reménye, vagy ha az, úgy istenálom.
S előttem az üdvösséggel csak egy.

MARGIT

Nekem az üdv imám. A földi kéj
Szép gyermekim. - Ah, én rég megtanultam,
Hogy a szabadság minden üdvé csak,
Hogy árvát, özvegyet s koldust terem.

CSÁK

A pórnak.

MARGIT

Büszke férfi, lángszavad
Csábjával ástál sírt már két fiamnak,
Bocsásd a többit - érd be már ezekkel -
Vagy végy még hármat, s adj egyet nekem,
Hogy a világ kacagva azt ne mondja:
Bolond anya, hat gyermeket szülél
S szemed befogni nincsen senkid is.

CSÁK

Mehettek mind.

MARGIT

Nem mozdultok, fiúk?
Nem hallottátok-e, hogy elmehettek?
Bűvölve vagytok-e ez óriástól?
Hogy átok zúzza szét minden reményit,
Hogy légyen koldus ő meg a haza,
Mely lelkemet s családomat kiölte.

CSÁK

Asszony! Szavad éretlen, menj közülünk.

MIKLÓS

Menj, jó anyám.

DOMOS

Hidd, jó még jobb napod.

MARGIT

Majd, hogyha e nagy földön nem leend
Biztos hely számotokra s visszatértek,
Megőrzöm nektek addig e helyet. -
Óh, kedves gyermekim, hát menjek-é?
És menjek-e csakugyan így magam?
(*Eltántorog.*)

CSÁK (*Dávidhoz*)

Te könnyezel?

DÁVID

Ne bánd, ha néha-néha
Gyöngébbnek látsz talán, mint illenék.
Vannak, kiket a természet puhább
Szívvel ruházott fel: megérzenek
Kéjt, bánatot s aztán megkönnyezik -

De ép azért ha jó nehéz csapás,
Nem dülnek el, mert szívök meghajol,
Míg Csák, te, ha sírsz, a könnyű meg is fojt.

CSÁK

Az meglehet. - De most le a főveggel!
Nem embereknek sírja ez csupán,
De nemzeté - és elveszett dicsőség
Nagy sírja, míg mi árnylelkek vagyunk
A jobb korból, kik most körülé állunk.
De félre bú - nem rekviemre jöttünk,
Könnyet nem bírna köztünk senki sírni
Annyit, mint mennyi ily két sírt megillet,
S tettet kívánnak inkább hős lakóik.
Tanácskozzunk hát, társak, mit tegyünk?

MIKLÓS

Mit eddig. - Miért nevetsz Zách Bódog?

ZÁCH

Azt,
Hogy amit tettünk, többé nem tehetjük.

MIKLÓS

Azt nem, de újat.

ZÁCH

Tedd, ha tetszik.

MIKLÓS

S én
Pihenni nem tudok, nekem nap - éjt
Virasztanom s küzdnöm kell, hogy megéljek.

ZÁCH

Légy éjiőr s kiáltsd nekünk az órát,
Kik nyugton alszunk párnáink között.

MIKLÓS

Jól van, leszek, de éji álmaidba
Súgom be majd az áruló nevet,
Míg szürkületkor olyakat kiáltok,
Hogy felriad hangomra a magyar.

ZÁCH

Én áruló? - Rabló fiú, te mondod,
Ki zsarlásiddal gyűlöltté tevél.

MIKLÓS

Torkodba verjem-é e szót, kuvik,
Ki rémhirekkel jársz kísértni köztünk.

ZÁCH

S mi vagy te, hogy néhány kámzsát levontál,
Néhány nőt kardra hányatál negédből,
Nagy hősiség valóban.

CSÁK

Csend legyen.
Itt is hasonlós, Zách, Miklós öcsém
Mért bánjátok a rokont, kevés
Úgyis fajunk - mint a sas, kárörömmel
Ne lássa legalább buja veréb,
Hogy még az is egymásra tör.

MIKLÓS

Ne bánd,
Ha látsz civódni pusztá unalomból.
Adj ellenséget és együtt csapunk rá.
Kezet Zách! - béke!

ZÁCH

Nincs már számotokra
Többé kezem, mert szétszórt pártotok
Rendszer nélkül sikert már nem remélhet.

MIKLÓS

Ne is sikert, de küzdelmet keressünk,
Aztán tanulhat a nyúl, a veréb
Rendszerrel vívni - a sason ki nem fog.

ZÁCH

Gyermek beszéd. - Csák, én hozzád jövék -
Hallgasd ki, kérlek, az igaz barátot.

CSÁK

Beszélj, beszélj Zách!

ZÁCH

Eddig társ valék
Mert jog s törvény pártolta lépteink,
De most, midőn már van felkent király,
Abban meg kell nyugodnunk.

MIKLÓS

Nem fogunk. -

ZÁCH

Csák hallgat, és ti hitvány eszközök,
Fogjátok-e meggátlani beszédem?
Jaj, hogyha már éretlen gyermekek
Vezérlik a vén hont. - Csák, én kilépek
Közületek, mert minden józanabb
Meghódolt.

CSÁK

Józanabb tán nem, de a
Törpébb igen.

ZÁCH

Jó, nem vitatkozom,
De a hongyülés ítélete köztetek,
Károly nyert és így többé nincs jogod,
Hogy bíráljad személyét. Vagy ha is,
Ifjú, lélekdús és vitéz, hogy az,
Tapasztalád e téren: hogy nemes
Tapasztalod most, mert kegyelmet ad.
Nem fog hibázni senki birtokából
Egy lánc föld és rangot, kitüntetést
Csak úgy oszt köztünk, mint baráti közt.
Leányomat már udvarába vette
S kiházásítására gondja lesz.

CSÁK

S talján földről fog-e mind kitelni?
Mert e hazánk itt vagyon királya
(*Erzsébetre mutat.*)
És vesszen inkább a magyar neve,
E kis maroknyi nép is elpihenhet
A földtekében, mely már annyi népnek
Sírgödre lett, inkább, mint gúnyosan
Mondhassa idegen nép: a magyar
Karddal kezében békét alkudott
Magának és cserében megtagadta
Árpád vérenek végső sarjadékát.

ZÁCH

Asszony nem kormányozni van teremtvé.
Lemond jogáról.

CSÁK

Istenemre, nem mond.

ZÁCH

Nem vagy mindenható, hogy így beszélj.

CSÁK

S tanácsod bölcsebb és szavad kimértebb,
Hogysen megértse a szent lelkesülés.

ZÁCH

Látom, Máté, veled nem boldogulok.
Menj büszke férfi és keress vidéket,
Pusztát, királytalant, csinálj beléje
Bábembert és emeld e lányt fölébe,
Mert már fölének emelni nem bírod.
S ha mégis azt mondod: bírom, hozok
Válladra istenátkot, mely inad szegi.
Elhagylak pártos, vessz el önmagadban.

MIKLÓS

Ki kard, tüzes vagy oldalomnak, oltsd
Hús vérrel lángodat.

CSÁK

Miklós, megállj.

MIKLÓS

Haj Csák, megfojt a méreg vagy kitör,
Ha látom, mily rideg maradsz.

CSÁK

Ne bántsod,
Nem hallod-e, hogy pártosról beszél?
Ha tűzbe jössz, ránk érted, azt hiszi,
Pedig mi a törvényt védjük csupán.

ZÁCH *(Erzsébetre mutatva)*

Csak e szegény halvány nőt szánom én,
Kinek szemében a jóság lakik,
Ki szebb jövőre lenne érdemes,
Melyben szeretni fogna és tanítna. -
Hogy mint vak eszköz, melyért annyi vér
Folyt már és annyi vész jött a hazára,
Melyért pusztulnak ősi telkeink
S koldusbotot nyer a munkás díjul,

Lépcsője lesz csupán a nagyravágynak,
Mely, ha égbe szállt, pokolra sújtja.

CSÁK

S ez rólam szól?

ZÁCH

Ki másról, büszke ember,
Ki Károly ellen is azért kelél fel,
Mert embert nem tűrsz, hogy feletted álljon
S e lány jármába szoknék-e nyakad?

ERZSÉBET

Óh, Csák, ne engedd e szörnyű beszédet:
Lesújtja minden eszmém.

CSÁK

Légy erős,
Beszéde elszáll, e kard megmarad. (*kardjára üt.*)

ERZSÉBET

Hajh, mily sötét mező tárult előttem!
Véres kisértet járkál rajta végig.
Csonthomlokán nevem van írva, engem
Kiált minden seb, mely mellén piroslik
S én a mezőn csak játszom, míg körülöm
Féketlen lelkek karja öldököl
Óh, Csák! Óh, Csák! (*Alél.*)

CSÁK

Erőt csak, asszonyom.

ZÁCH

No hát nézzétek e nőt most, mit ér,
Ki egy szabad erődűs nép felett
Kacér csábjával még uralgni vágyik:
Ha férfias szót hall, - alél - alél.

MIKLÓS

Engedj bosszúmnak, Csák, avagy megöl.

CSÁK

Parancsolom, hagyj el vagy légy nyugodt.

MIKLÓS *(kardjához)*

Mit hordlak hát te sárdarab, Hadúrra,
Orsó kell nekünk, kard az asszonyoknak.

CSÁK

Emeljétek paizsra a királynőt. *(Fölemelik.)*
Hadd lássa őt minden magyar s kiáltsa,
Ha korcs, hogy Árpád végső gyermekét
Apáival s honával megtagadja.
Lelépek akkor, mert ily nemzedékhez
Nincs szóm, csak könnyem. -
(Erzsébet leszáll, s a sírra dől.)

BEREND *(népéhez)*

Éljen a király.

DRUGETH *(népéhez)*

Sompolyogjunk el, barátim, csendesen.

ZSÁMBOKRÉTI *(népéhez)*

Mi is megyünk. -

ZÁCH

Jerünk tehát, s ha majd
A korcs király előtt könyörgesz, kacaglak.

CSÁK

Az az öröklét végén fog megadni.

(Zách, Drugeth, Zsámbokréti s mások népökkel el.)

MIKLÓS

Tisztultunk Csák, de nem fogyatkozánk.

CSÁK

Domos! Te ott voltál a Rákoson
S bár szíved láng, de higgadt homlokod,
Beszélj el a hongyúlést úgy, amint volt.
Tudnom kell, ami történt.

DOMOS

Az való,
Hogy történt ott valami, ámde hogy mi,
Istenemre esküszöm, nem mondom el.

CSÁK

Miért?

DOMOS

Mivel nem értem a latin szót.
S ott úgy beszéltek. A begyült nemesség
Csak úgy tátotta száját, s azt hívé,
Nagyon bölcsen foly minden, mert nem érti.
S ha egy-egy pap erősen tűzbe jött
S Csákot nevezte, jól megéljenezték,
Csak később sült ki, ellened beszélt,
S a nép fejét vakarta, s hallgatott.

CSÁK

S nem szólt-e senki magyarul?

DOMOS

Igen,
Midőn a népre az adót veték ki.
Néhány úr szólt is a nép érdekében,
De az olasz tanácsosok csodálták,
Mi gondjuk arra, s a király neheztelt,
Mert nincsen, úgymond, szokva ilyenekhez.

MIKLÓS *(kardjára ütve)*

S nem volt-e senki közbeszólni kész?

DOMOS

A kardokat letették, mert csörögnek.

CSÁK

Elég, elég - már értem az egészet.
Bajtársaim, kik eddig egy nyomon
Futottatok velem, itt megszakad
Pályánk: lehúzták rólunk a szabadság
Pajzsát, e perctől pártütők levénk. -
A nemzet ítéle, hogy pártütő
Leghűbb fia, s a nemzet szentül ítél.
Lekérték a menny átkát lelkeinkre,
Rómában a hívők közül kizártak,
S a szent atya csalhatatlan, old, kötöz.
Szaladj hát eddig hű nép, merre látsz,
Hogy egykor azt ne mondd, ha kérdenek,
Földön vagy égben a számoltatóknak:
Csák elcsábított. - menj, menj tűzhelyedhez,
Talán jólét vár ott s forró kebel,
Itt vén szülőd, az elhagyott haza,

Csak sírral kínál s egy hitvány babérral.
Mit is adhatna - koldus önmaga,
Király díjt csak ott túl osztanak,
Vérdíjt igaz, de mit tesz az, - ragyog.
Mit szenvednétek, büszke férfiak,
Egy gyöngé némbéért, kinek apái
Szerezték e hont, melyen most örültök,
De mit tesz az, ő árva, elhagyott,
Károly hatalmas, s hálás lenni bír. -
Hagyjátok e virágot a szelek
Dühétől elhervadni, összetörni
Előbb, hogysem magot teremne nekünk:
Egy új Árpádot, új honalkotót.
Ültess földébe külnövényt, bujábbat,
Mint volt a hajdani, - futó tarackot,
Mely a magyart ki fogja ölni még,
Csak hogyha kérde késő sarjadék:
Mért nincs hazánk, vagy mért rab, hogyha van.
S pirul a lap, hol napjaink leírják:
A kor példát törend felettetek,
Mert nem tartandja vissza rettegés,
Csak én, az égre, nem fogok pirulni,
Mert híven számolok, ha kardomat
Bekéri Isten égi zsámolyára.
Van-e közöttetek ki halni nem tud,
Az menjen át, s kérjen bocsánatot.
Itt halni kell tanulni, mert az élet
S szabadság még e századig nem ért meg
Testvérenek.

BEREND

Mink meghalni is tudunk.

MIKLÓS

Vezess, Csák, én megyek.

DOMOS

Megy mindenik,
De nézz körül, Csák s mondd, mivé leszünk.

CSÁK

Magánosan állunk öten-hatan
Kitéve a zúgó szél szárnyainak,
De azt fel sem veszem, már voltam így.
Rómának átka már szintén nem új -
De a nemzet, hogy Csákot megtagadta,
Hizelgve simul a talján királyhoz,
S mosolygásának napján sütköződik,

Ez az, mi lelkem szinte megtöri.
Fiúk, én ostortól, és zsarnokokról
Nem féltem a magyart, tudom, lerázza
Ha megsokallja terhét, óh, de féltem
A kegytől, mely hasonlást hoz közé.
Féltem, ha már nyelven szól nép s királya,
Mert mindkettőnek jól gondolt szavát
A fordító gazul ferdíti el:
S még jobban féltem, hogyha a nagy úr
Királya nyelvéért felejtene
Hazája nyelvét, mert nem értené
Hős tetteit, szabadság-érzetét
Elődinek a régi krónikákból.

MIKLÓS

Ha többé nem vívunk nemzetcsatát,
Zsivány leszek, elbúvok a hegyekbe,
Szabad, minő a bérc és bérce lég,
Dárdámmal néha sújtok, mint vihar
Egy korcs magyar, vagy vérszopó zsidót.
Lészesz-e társ, Trencséni?

CSÁK

Nem leszek.

Sasfészkemből meglátom, hogy ki űz el,
S majd jó idő, hogy a magyar megérti,
Nem jó a kül király. Keresni fog,
S készen talál. - Vagy, hogyha megcsalódom
Felállok egyszer majd még akkor is,
Lesújtok mindent, amit elkerültem,
S karomba zárva Árpádnak leányát,
Bedőlök a halotti nagy gödörbe,
Hol a szabadság s régi nemzet alszik.
S most menjünk várainkba.

(Mind el, kivéve Dávidot és Erzsébetet.)

DÁVID

Menjetek!

Győzelmi repkény nem vonz engemet.
Ez ifjú szív szerelmet esdekel,
Minő enyém, s ha ilyet nem talál,
Ha nem talál, mit akkor - nos, mit akkor?

ERZSÉBET *(a sírnál térdelve)*

Ki sírjon: a kedves vagy a királyné?
Holt ifjamért vagy a sok bajnokért
Keseregjek-e? - Amaz érettem élt,

Ezek miattam vérezének el.
Óh, szív repedj meg, úgy aztán megosztlak,
Mert egyikét így, félek, megcsalom.
Abám aludjál, s csendes álmodat
Hímezze képem és a szent haza.

DÁVID (*hozzálép*)

Ember felett angyal viraszt! Leány!
Csak sírd ki mind, csak sírd ki könnyedet,
Számomra, hogy csak üdvadó mosoly
Maradjon.

ERZSÉBET

Dávid, mit keressz?

DÁVID

Az árny,
Mikor szakadt el testétől?

ERZSÉBET

Eredj!

DÁVID

Ne küldj el oly fagyos szókkal, ne küldj el.
A hattyúmell csak egyszer volt hideg,
Midőn az első szobrász alkotá
S ez egyszer is soká az nem maradt,
Mert látva, a mű milyen félszeg így,
Isten szikrát lehelt a kőleányba.

ERZSÉBET

Ne bánts e szent helyen, szentségtörő!

DÁVID

Nem-é azért vált éj s nap kétfelé,
Hogy a félénk ember párját keresse,
S fülébe súgja titkos szenvedését?

ERZSÉBET

Mit szólna Csák, ha hallaná!

DÁVID

Ki, Csák?
Mi nékem ő - én őt nem állhatom ki.
Tán nagy lehet, talán erényes is,
De Istent is rettegjük mennydörögve.
S kiben nem látjuk gyengéink nyomát,

Megértni sem fog, attól tarthatunk.
Én félek tőle, és ő nem szeret.

ERZSÉBET

Hogy azt, ki kard helyett rózsát visel,
Ki lányról és nem a honról beszél,
Hogy azt nem kedveli, nem is csodálom.

DÁVID

Mit szólnék a honról? - elbukott,
És éjszakáján őrangyal viraszt.
Nem-é elég ez, óh, nem-é elég ez!
Temess el engem is, csak sírj felettem -
Te nem nézesz szemembe, elpirulsz:
Hajnal vagy alkony nékem e pirulás?

ERZSÉBET

Futó sugár az - mert szerelmemet
A sírba vitték e domb hősei.

DÁVID

S testvéri részem nem hagyák nekem?
Hisz nem kívánom az üdvöt magát.
Add bánatodból is ki részemet,
Elhordozom. S most nyújtsad jobbodat,
Hogy nem haragszol e heves beszédért.

ERZSÉBET

És jobbomat, ha nyújtom, elsietsz.

DÁVID

El. - Óh, egy percnyi üdvért drága ár.
(*Kezet fog s arcon csókolja.*)
Most arcodat, ha mindjárt sebhelyet
Éget rá csókom.

ERZSÉBET

Ezt nem engedém.
Te rettentő vagy.

CSÁK (*belépve*)

Hah, megállj, fiú,
Ne üss nászt e kopár sírok felett,
Pórcsókokat nem tűr Árpád leánya.

MÁSODIK FELVONÁS

*(Trencsénben terem. A falakon s oszlopokon fegyverek s címerek.
Erzsébet karszéken ül kézi munkával kezében, Dávid zsámolyán lantot penget.
Miklós, Domos, Berend s még néhány vitéz asztal mellett iszik.)*

ERZSÉBET

Nem hangzik össze, amit lantodon versz.

DÁVID

Mert a világ is széthangzik nekem:
Ah, adj egy édes összhangot belé.

ERZSÉBET

Honnan vegyem? Sírból bús lenne tán.

DÁVID

Gúnyolsz megint, és én mint gályarab
Tűröm szeszélyed, s fel nem lázadok,
Pedig tapintsad a vért karjaimban,
Láncát szakasztott örültként rohan,
S reszkess, ha egyszer megkérd, hogy mit üldöd.

ERZSÉBET *(fölkél)*

Nem hallhatok ily kárhozott beszédet.
(Indul.)

DÁVID

Nem hallhatod, mit én viselni bírok,
Istennek is kell hallgatni népe
Kínját. Hiába futsz, leány, beérlek.
(Erzsébet után el.)

MIKLÓS

Semmit se tenni átkos asszonyélet,

DOMOS

Még egy nyarat így élni és fejem
Őszebb lesz a kendernél.

MIKLÓS

Istenemre!

Azt nem várom be. Holnap megszököm,
Az unalomtól. - Mondd csak meg, mióta
Lakunk már itt?

DOMOS

Négy év a rozgonyi

Vesztett csatától. Hej, sok ez, sok ez!

MIKLÓS

Négy évet csak kiálltam, ámde mától
Még négy napot többé nem áldozok
Henyélni, és tervezni a jövőre.
Tervezték volna inkább ellenink,
Maradtunk volna mink a tettmezőn.

BEREND

Igaz biz az, a lét úgyis rövid,
A tervek közt úgy elszáll, mint harci zajban.
De hogyha Csák ezt tartja célszerűnek.

MIKLÓS

Eredj, ne mondd, - vagy benne sem hiszek!
Szeretne ő mást, csakhogy vár szegény
És várja a semmit haszontalan.
Eh, bort ide, midőn ez jó eszembe
Innom kell vagy megőrülök.

DOMOS

Ki éljen?

MIKLÓS

Ne éljen senki, még saját magam se.
Bár vesszen össze az emberfaja
És fojtsa egymást, míg egy nem marad
S ez egy se élje túl bajtársait.

DOMOS

Ki éljen?

MIKLÓS

Ne éljen senki, még saját magam se.
Bár vesszen össze az ember faja
És fojtsa egymást, míg egy nem marad,
S ez egy se élje túl bajtársait.

DOMOS

S Csák?

MIKLÓS

Ő felül áll a koldus világon.

JÁNOS *(jő)*

Bátyám, öcsém, Isten megáldj. - De vígan
Tarisznyázzátok el időtöket.

MIKLÓS

Nagyon. - Isten hozott. - Bizony mi csak
Úgy tengünk, mint a gazdátlan kutya;
A vértet, a pajzst rozsdá marja össze,
S a harcsisak ürében pók tanyáz.
Régen megfojtott volna már az élet, *(Titkosan.)*
Ha néha-néha, míg Csák álmodik,
Ki nem lopózom s egy-egy hős csapást,
Egy víg napot magamnak nem lopok.
Hisz addig kell nekünk nevet rabolnunk,
Míg alszik Csák, mert hogyha egyszer ébred,
Nincs kívüle a honban dicsőség.

DOMOS

Könnyű neked, mi csontos és piros vagy,
Látszik, nem őriz senki is Szepesben.

JÁNOS

Őriz szavam. Barátul élek én is.

MIKLÓS

S Károly nem üldöz?

JÁNOS

Nem, hát titeket?

MIKLÓS

Vagy fel sem vesz, vagy fél tőlünk, ki tudja.

JÁNOS

Domos, te fogytál. - Hát Trencsényi hogy van?
E tetterőben oly gazdag kebel
Mint tűri e kicsiny napok unalmát?

DOMOS

Sínlik szegény - s láng lelke néha-néha

Kitör - de csakhamar, mint jól tanult
Mén visszatér, szelídülten magába.

JÁNOS

Ne többet. Fáj lelkemnek látni így
A régi nagyság gyászos romjait.

MIKLÓS

Ne hidd őt romnak, ő nagy mostan is
S ha szárnyszegett sasként vedletten ül
E szirtfészekben, s búsan eltekint
Síkján csatáinak - tekintetében
Egy szikra ég még a jövő felé. -

(Csak indulatban jó egy kézsmárki polgárral.)

CSÁK

Hát Záchnak adták Kézsmárk városát?

POLGÁR

Igen, uram, mely mindeddig szabad volt.
S mit tesznek még Szepesben - mindenütt!
Már a szegény panaszt emelni sem mer,
Mert ez megint ok újabb elnyomásra.
Csak lopva néz olykor Trencsén felé,
Sohajtva kérdi: egyetlen barátja
Vajon miért pihenhet oly sokáig?

CSÁK

Ne kérdje többé senki hasztalan.
Tűrés, tűrés, te átkos törpe te,
Ki a tett óráját porondba sújtod,
S dicsekszel - el veled - én megtagadlak. -
Négy évig vártam, mint köszikla volt
Keblem bezárva, nem mertem nevetni,
Nem mertem sírni, hogy ne mondja senki:
Trencséni izgat. Vártam, hogy mi jó.
Fogy-e Károly, ki bírja a hatalmat,
Kinek utába nem vet senki gátat,
Egy népet tudni boldogítani is.
S a béke szent ölébe visszaszáll-e
Az elriasztott ősi népszabadság? -
S ha suttogák: Trencséni tán remeg,
Tán bántja őt a lelkiismeret,
Hogy néhány korcsnak vérét ontni merte
S a puszta harcmezőről a bűdös szél
Talán lankasztja karja izmait -
Mind eltűrém, - hallgattam s mit nyerék?

Szegény hazám koldusabb, mint vala,
Kóborvitéz, úr, szolga és király
Nyomják a népet. Az erős kacag.
Mindegy hát, rosszabb már nem is lehet,
Én fölkélek még egyszer és utószor.

POLGÁR

Trencséni, a polgárság üdvözlö!
Repülök a jó hírrel és jeledre
Megkísérjük, bírunk-e mennydörögni,
Hogy a felhőkből jó esőt csikarjunk. (El.)

JÁNOS

Mindent megfontolál-e?

CSÁK

Meg, s azért

Ne is szólj ellenem, kövess, ha tetszik,
Vagy menj.

DOMOS

Tiéd s a szent ügyé vagyok.

MIKLÓS

Én csak tiéd, vezess feltétlenül.

CSÁK

Most szét. - Te János, menj Szepesbe vissza,
Gyűjtsd a derék németiséget körödbe:
Miklós, te mégy Gömör felé Biharba,
Köszöntséd régi társaim, hiszem,
Hogy bár hallgatnak, meg nem hódolának:
Berend az alföld síkját járja be,
Domos megy a Dunántúl. Én magam
Budára nézek. Olyan kérges-e
Az udvaronc fül, hogy nincs tőle út
A szívbe. Megtekintem, hogy vajon
A nemzet hangja, míg Budára ér,
Nem hangzik-é el az inasszobában?
S hol Dávid?

MIKLÓS

Őt használni nem lehet.

CSÁK

Talán. - Megszídtam e fiút botor
Ábrándiért, azóta fut, kerül,
Ha összejöttek véle, bánjatok
Szelíden a gyemekkel. - Most jerünk!
(Mind el, kivéven Csákot ki gondolkodva megáll.)
Meg kell ezt mondanom a lánynak is,
Csak jőne. - Vajon tetszésére lesz-e? -
Ah, ő talán már alszik csendesen,
Nem bántom pilleszárnyú álmait,
Hisz nő. Az őszi est fagyos szele
A nőszépségnek és virágnak árt.
Azért van férfi, hogy virasszon érte. *(Indul.)*

ERZSÉBET *(belép)*

Téged kereslek, Csák, de úgy találalak
Mint vérszomjas hadistent, s rettegek,
Hogy meg nem értsz, túljársz a föld körén,
S a nő, Trencséni, itt alant marad.

CSÁK

Szólj csak királyném, hű alattvalód
Parancsod várja. S hogyha a csaták
Talán durvábbá edzették alakját
Ne hidd azért, hogy vásott érzete.

ERZSÉBET

Óh, Csák, midőn az ősi népszabadság
Mosolygó arca tűnt fel álmaimon,
S te a klostromból trónomig vezettél,
Nem hittem, hogy vér fesse bíborom,
S világításul a belháború
Üszkét kell dobnom csendes falvaimba.

CSÁK

Nem mink, királynő, Károly tette ezt.

ERZSÉBET

Nem vittem volna harcra népemet
Aratva hírre hírt, miként apáim,
De a békének szép virágait
Ápolni otthon, volt vágyam, reményem.
És most, e szép álmoképek helyett
Átkozva lesz nevem. Késő utódok
Rémül nézendik a szörnyű leányt,
Ki holttestekből trónt rakott magának,

Hogy egy kihalt országon úr legyen. -
Óh, Csák, én visszavágyom a magányba!

CSÁK

Ne többet e szót, mert karom lehull,
Midőn emelném éppen új csatára.
Ne sápadj úgy!

ERZSÉBET

A férfiú dacolhat,
Őt illeti, - de a nőt a lemondás.

CSÁK

A nőt talán, - de óh, nem a királynét.

ERZSÉBET

Óh, Csák, egy trónt kivívni szép dolog,
Lemondni róla százszor istenibb.
Engedd e dísz, az áldást hagyd nekem,
Mit egy boldog jövő számomra hoz
Cserébe véres trónoméért.

CSÁK

Ne kérd!
Te győzni fogsz, kell is, hogy győzz velünk,
A nemzet lenne gyáva, hogyha buknál.

ERZSÉBET

Jó Csák, nehéz ellenkezniem veled,
Ki egy valál ily számos nép között
Hű hozzám, és védkart nyújtál felém,
Midőn atyám sírjánál elhagyott
Könyörgő árvaként állott királynőd.
És mégis, ládd, bár okkal győzesz is,
Én érzem, hogy jobb nekem a kolostor. *(Sír.)*

CSÁK

Állíts, királynő, ellenség elé,
Csak azt ne kívánd, hogy nőt sírni lássak. -
Lovat, fiúk! - Viszontlátig - Lovat! *(El.)*

ERZSÉBET

Ez ember megy. Megállja, megállj! - Hiába.
A sors szava nem zsarnokabb övénel.
Se nő, mert azzá lennem nem szabad,
Se férfiú, mert nincs hozzá erőm;
S nő mégis, mert lelkem szeretni óhajt,

Honos tűzhelyre, boldogságra vágyik;
És férfiú, mert éltem tengerén
Csatázni és lemondni kell tanulnom,
Mi lesz belőlem, Istenem, mi lesz!

DÁVID (*belép*)

Ő sír - mi szép, eh, Istenem, mi szép!
(*Hozzálép.*)
Ládd lány, ha embert látsz kétségbeesve,
Mint Istent állani világa romján,
Mit egy hatalmasb Isten feldula:
Ne mondd, kacagva - sírni gyermekes.
Most sírsz te is, szíved nem kő tehát,
S nem állsz felettünk, mint túlföldi nő.

ERZSÉBET

Kérdezd meg Csákot, mást fog mondani.

DÁVID

Megint s megint Csák! - Átok őreá.
De küzdjön érted bár menny és pokol,
Amazt a földre húzom és emennek
Olyat cselekszem, hogy fel fog kiáltni:
Ez a pokolnál poklabb - s győzve lesz.

ERZSÉBET

Őrjöngsz, távozz, - segélyt hívok legott.

DÁVID

Ne oly sietve. Ím itt hoztam egy
Parányi szert, jót minden fájdalomra. (*Tört húz.*)
De még gyógyítani fognám szívemet,
Előbb megnézem véle a tiédet.
E durva kulcs kitárja: nincs-e abban
Parányi érzés. Aztán meghalok,
Mit is keresnék még a holt világon.

ERZSÉBET

Irtóztató ember! - Jaj, mit tegyek!

DÁVID

Vagy adj reményt ez összedúlt kebelnek
Vagy mondd ki a szót: ember, nem szeretlek,
Mert e szív nem szabad. És akkor én
Imára hajtom térdemet, könyörgni
Az alkotónál, hogy megáldja a pórt,
Kit istenítél. - Szólj, lány, kit szeretsz? (*Esengve.*)

ERZSÉBET

Jó ifjú, senkit.

DÁVID *(görcsösen)*

Óh, hazudsz, hazudsz!
Mért csalsz meg nő, hisz Istennek megannyi
Világa közt nincs lény, mely pártalan,
Az éj és napnak csókja a korány,
A csillagok, e milliárd világok
Szerelmet súgni búvnak el viradtkor
És még az Isten is szerelmi kéjben
Szült gyermeket megváltóul nekünk.
S hogy volnál egymagad oly esztelen,
Oly korcs teremtés, hogy ne érzenél?
Igen tudsz szeretni, és hiszem,
Ha az ebet, mely hízelegve jó
Nyaldosni lábadat, nem rúgod el,
De látva, egy mosolyt les ajkaidról,
Érted vigyáz, érted fárad, lehel,
Könyörletből meg is cirógatod:
E szívhez sem lehetsz te idegen.
(Kezét megfogja.)

ERZSÉBET

Egy perc és elveszék.

DÁVID

Te küzdesz, óh, nő,
Egy csókot és haljunk meg mámorában!
(Megragadja.)

ERZSÉBET *(elugrik)*

Egy csók megölné üdvömet. Szaladj -
Szaladj gyermek. - Nem, nem, - óh, Istenem!
Erőt a nőnek. - Menj vagy megharagszom.

DÁVID

Megint elűzesz.

ERZSÉBET

Jöjj el máskor inkább.

DÁVID

De nem sokára.

ERZSÉBET

Jói, mikor akarsz,
Csak most ne.

DÁVID

Jó, éjfélkor itt leszek. *(El.)*

ERZSÉBET *(székre rogyva)*

Ah, Istenem! Mi gyöngé, gyöngé a nő.
Még el sem hamvadt lent a sírban ifjam,
Szívem feledni még meg sem tanult,
S hogy érdekel örült szerelme mégis,
Ragaszkodása, hogy megveszteget. -
Éjfélkor. - Mily merész dac újra tőlem,
De nem. Kockámnak addig esni kell.
Új ok legyen a gyors határozásra.

JÁNOS *(belép)*

Királynőm, üdvözöllek!

ERZSÉBET

Óh, te vagy,
János, hozott Isten, mi hír Szepesben?

JÁNOS

Mi mindenütt e honban - csak nyomor.

ERZSÉBET

S mégis zendülni szándékoltok újra.

JÁNOS

Nem zendülő, ki törvényért csatázik.

ERZSÉBET

De, hogyha a jog nem kell senkinek,
Ha nem zúg a nép láncai között,
S békében inkább óhajt élni rabként,
Mint háborúban halni szabadon.

JÁNOS

Az meglehet.

ERZSÉBET

Erővel adni üdvöt
Oly zsarnok elv, mint láncot. Óh, lovag,
Felelj meg nyíltan, őszintén nekem:
Hogyan vethetni véget e viszálynak,
Mi fékezhetné e nemzetcsapást?

JÁNOS

Csak hogyha égi nemtő szállna hozzánk.
Más semmi.

ERZSÉBET

Óh, jól fontold meg, lovag.

JÁNOS

Megfontolám, királynő.

ERZSÉBET

Mondd tehát,
Mi címe lesz új felkelésre Csáknak?

JÁNOS

Jogod a trónhoz.

ERZSÉBET

Más címet keressen,
Mert én kimértem sorsomat. Hazám
Egy nő nélkül fennállhat.

JÁNOS

Asszonyom!
Szavad komoly?

ERZSÉBET

Nem érted?

JÁNOS

Óh, igen,
S letérdelek, mert ím közénkbe szállt
Az égi nemtő.

ERZSÉBET

Kelj fel, jó lovag,
Nem hódolást, de tettet vár királynőd.
Ragaszkodál hozzám mindég erősen,
Tedd meg nekem a végszolgálatot:

Csák klastromból szenvedni trónra vitt,
Te vígy klastromba trónomról pihenni.

JÁNOS

Lelkem kifordult, érzem, önmagából.
Először van, hogy tenni nem tudok mit -
Mi lesz belőlünk?

ERZSÉBET

Hasznosb honfiak.

JÁNOS

Mi lesz a honból?

ERZSÉBET

Az fel fog virulni.

JÁNOS

Csák?

ERZSÉBET

Szíve megreped.

JÁNOS

S te, égi szűz?

ERZSÉBET

Hervadni síromig.

JÁNOS *(menve)*

Megáldjon Isten!

ERZSÉBET

Nem, nem, hátrálnod nem szabad, lovag!
Ily vészben egy nőt elbírnál-e hagyni?
Éjfél közelg - és véle tán halálom.
Siessünk, kérlek. *(Zokog.)*

JÁNOS

Óh, ne sírj, könnyed
Keserv jele - s te önkényt áldozol. -
Menj hát, királynő, öltözzél lovagnak,
A várat úgyis rögtön elhagyom,
Kiséretemben elvegyülsz s kiviszlek -
Morvában egy kolostort ismerek,
Csendes, sötét hely - -

ERZSÉBET

Tüstént kész vagyok. *(El.)*

JÁNOS

Amit teszek nem bűn, azt jól tudom,
Mért borzongat hát, mint gonosztevőt? -
Óh, jaj, ha a lányt élve sírba tettem,
S mégsem szünik meg a sok régi baj.
Ha Csák majd számon kéri tőlem őt -
S felelni nem tudok a hon javával.
De hát mit nékem Csák! - S mégis pirúlok,
Talán bizony sajátmagam előtt. *(Méláz.)*

DÁVID *(jó)*

Ha várja a holt a feltámadást,
A rab, ha vár egy fényt, napsugárt,
Nem várja jobban, mint én az éjfél!
Ah, ő szeret. - De hát miért előbb nem?
Hisz nő szerelmét nem növeszti a kor,
De halványítja. S oly sok-e az élet,
Hogy néhány évet tréfa csak kilökni.
Hát hogyha ismét játszik? Akkor e szív
Átkival felriasztja a világot,
Hogy nőnek hinni nem fog senki többé.
Ki ily szerelmet is megbíra csalni...
De ő szeret, nem mert csak vallani.
Erzsébet hol vagy? *(Kürtszó.)*

JÁNOS

A kürt útra hív.
Isten veled, Dávid! Kit kérdezel?

DÁVID

Erzsébetet.

JÁNOS

Nincs itt - klostomba ment.

DÁVID

Klostomba ment. - Te tetted, Csák, megállj!

HARMADIK FELVONÁS

(Visegrádon. Terem Zách Bódog lakában. Klára Margit segítségével piperészkedik.)

KLÁRA

Szorítsd be kérlek, néni, vállamat.
Most úgy-e bár még karcsuabb vagyok,
Mint a királyné udvarhölgyei,
Ama kacér és lángszemű olasz nők.

MARGIT

Kikkel versenyre lépsz majd nem sokára,
Ha új csillag gyanánt lépsz fel közöttük.
De jól vigyázz magadra, kis hugom. -
Mit téssz hajadba, gyöngyöt vagy virágot?

KLÁRA

A virág oly hervadó, ne azt;
Eszembe jőne, hogy mint dobjuk el,
Ha elhervadt felforralt légkörünkben.

MARGIT

Gyöngyöt tehát?

KLÁRA

Azt sem, mint megfagyott könny
A drága gyöngy. Előjelül lehetne.

MARGIT

Ölelj meg, húgom. Istenem megáldjon,
S tartson soká meg ilyen szűz kedéllyel,
Míg majd hozok számodra vőlegényt.

KLÁRA

Vajon kit, néni?

MARGIT

S nem találod-e el?
Még négy fiam van, mind derék leventék.

KLÁRA

Ah, épp azért Csákot s zászlójukat,
El nem hagyandák egy hitvány leányért.

MARGIT

S ha mégis, Klári?

KLÁRA

Nem fognám becsülni.

MARGIT

Nagyon unalmassá kezd válni Trencsén.

KLÁRA

Unalmassá lehet a hitves is,
S ott hagyjuk? Ez szép erkölcs, nénikém.
Kázmér hecegtől láttam én hasonlót,
Ki vagy két udvarhölgyet már megúnt.

ZÁCH *(belépve)*

Jó reggelt, Klárikám! Lám, lám ki hinné,
Hogy ajkad rágalmazni jobban ért,
Mint csókolódni.

KLÁRA

Azt is megtanulja,
De mostan erre van jobb érzése.

ZÁCH

Kázmért kárhoztatod, s nem ő hibás,
De a nő, aki e mai világban
Mint bolt fölé, minden kincsét kirakja,
Lépül vevőre és a bolt üres.
De hát miről folyt a szó?

KLÁRA

Vőlegényről.

ZÁCH

Lám, lám! No, majd hozok számodra én.

KLÁRA

Isten ments, hát mit tennék annyival?
Margit néném hoz, meg te jó atyám!
Egyet szerezz, mint mondta, a királyné,
S talán csak én is választok magamnak.

ZÁCH

Mondottad, a királyné - - és és talán
Ejtett el olyat, hogy Kázmér - beszélj -
Ezért neveztétek talán előbb?

MARGIT

Bátyám, az Istenért hová ragad
Ismét a nagyravágy?

ZÁCH

Miért, hugom?

Zách Bódog lánya olyan mélyen áll-e,
Hogy egy herceg trónjának zsámolyáról
Nem bírná átölelni? - Ámde halljad:
Rendezd el házam, kérlek, telhetőleg,
Magas vendéget láthatunk ma itten. (*Margit el.*)
S most már, leányom, nem tréfálva mondom,
Csak hagyd el azt a sok szép vőlegényt,
Majd én hozok oly barnát, mint az árnyad.

KLÁRA

Nem kell, apám.

ZÁCH

Miért?

KLÁRA

Mert csalfa volna.

ZÁCH

Tán azt hiszed lány árnya is hamis.

KLÁRA

Nem azt. De ládd, apám, szép tiszta nap,
Midőn minden mosolyg, árnyam követ,
De rossz idő jó és körültekintek,
Hogy leljek embert, árnyat vagy mi mást,
Mivel boszúmat elfecseghetem,
És ládd, apám, árnyam nincsen sehol.
Nem lenne-e ez álnok vőlegény?

ZÁCH

Kis bamba te!

KLÁRA

Ehhez még változó is,
Mert majd itt, majd ott látom árnyamat,
Amint Buda s Trencsén felől süt a nap.

ZÁCH

A nap nem süt sem innen, lány, sem onnan,
De a magasból. - Dőre képzetek,
El véletek! - Hozok hát, Klárikám,
Barátaim közül szép vőlegényt.

KLÁRA

Görbét hozasz.

ZÁCH

Ügyetlenül beszélsz.

KLÁRA

Legalább én nem láttam egyenest.
Hajolva állnak az előszobában,
S derekuknál szavok csak az, mi görbébb.
Ha olykor mondod: a király kegyes,
Sohajtják ők is: óh, kegyes, bizony.
S ha néha mondod: álnok a király,
Fondor, kegyetlen, ők visszhangjai, de
Eladni is tán készek. - Óh, apám,
Ne húzzad ráncba homlokod. Fecsegetem.

ZÁCH

Leány!

KLÁRA

Bocsáss meg!

ZÁCH

Óh, ha valaha - -
De nem, nem, ő nem merne ellenembe -
S ha mégis - akkor kürtöm egy szavára
Rokonságom fegyvert fog, s húszezer
Paizs dördül meg, kérve számadást. -
Rokonságom? - Óh, óh, leány, leány,
Mit mondtál, mik barátim? - Gyermekeknek
Isten sugallja a szót. Nem zavarja
Ifjú keblöknek tiszta tűkőrét
Még a világ hitvány párázata.
El, rémalak - ő rám vagy szorulva,
Igen és ő oly jó, kegyes király.

ZSÁMBOKRÉTI (jó)

Ki üdvözl; s míg csarnokodba tér
Pihenni, e kis írást küldi néked.

ZÁCH

Sajátjában pihen, szolgája várja.
(Zsámbokréti el.)
Jól mondtam, ő, mint Isten ott is áld,
Hol vétkezénk.

KLÁRA

Miért örülsz, atyám?

ZÁCH

Három falut ajándékoz megint
Csák jószágából nékem. Klárikám,
Ez nászajándékod lesz.

KLÁRA

Hagyd apám!
Vagy végy számomra fátyolt, oly sűrűt,
Olyan sötétet, hogy múltamba vissza
Ne légyen rajta által pillanat.

ZÁCH

Miért leány?

KLÁRA

Mert még alig tudám
Gyermekezem kulcsolni, még alig
Értém meg félig elmondott imámat,
Hogy megtanítal azt Csákért rebegni,
Vérátkot kérvén mindannak fejére,
Ki néki és a honnak ellene.
Úgy megszokám, ládd, e gyermekkönyörgést,
Hogy felver éjjel, hogyha elmulasztom
S most félnem kell, hogy meghallgatta Isten.
Végy hát apám, végy nékem barna fátyolt,
S három falud helyett azt add nekem.

ZÁCH

Hah, gyermek! -

KLÁRA

Óh, ne bánts, hisz meglehet,
Hogy ami egykor jó volt, rossz legott,
Mint rothadt alma, mi ízes előbb,
Émelygővé lőn. Én nem értem a
Bölcs férfiak okoskodásait,
De nem tudom feledni az imát sem.

ZÁCH

Megőrülök. - Óh, lány, ki mondta néked,
Hogy ekként kínozz. - Valld meg, valld, ki bérel
Üldözni, mint sebzett vadat halálíg? - -
Ki mondta néked, lányom, mondd, ki mondta,
Hogy elárultam Csákot?

KLÁRA

Tenmagad.
Miért térdeltél tegnap estve is?

ZÁCH

Hol lányom?

KLÁRA

A királynál.

ZÁCH

Óh, hazudsz.
Zách fog térdelni oly király előtt,
Kit ő csinált? -

KLÁRA

Ah, én jól láttalak.
Ő kétkedett benned, s kacagva mondta:
Eladtad Csákot, s engem is eladhatsz.
Te térdem esküdtél meg.

ZÁCH

Nos, miért ne?
Nem tettem ingyen, - megfizettek érte. -
(Klára ellopózik.)
A büszkeség letűn az ifju korról,
A vén csak zsémbelhet, mert karja rossz,
S inkább meghódol a nagyobb erőnek,
Mint bujdokoljon, mint egy vén bolond,
Hisz ott a jog, hol az erő s haszon. -
Mit nyert Trencsényi, hogy kevély nyakát (Kürtszó.)

Nem bírta bókra vinni, - most zshivány!
Hah, a király. - *(Csák belép.)*

CSÁK

Nem ő. Megáldjon Isten
Minden magyart, s ha az vagy, téged is.

ZÁCH *(zavarban)*

Régen nem láttalak, de most ne bánd,
Hogy nyíltan szólok, nem szeretlek itt.

CSÁK

Azt látom, arcod sárga és remegsz.
Pedig miért, hogy régi cimborád
Vendégjogot kíván egy éjszakára? -
Óh, Zách, minő veszett tömlöcszag ez,
E szép teremben! Keblem telve volt
Nem dőre szóval, férfi érzelemmel,
S most, mintha nyomna itt ez ívezet,
Ijedve búvik vissza szíverembe
És fél kijönni, hogy rabúl esik.

ZÁCH *(félre)*

Miért nem mennydörög, miért szava
Villám gyanánt nem sújtja keblemet!
Zajghatnék én is, lelnék vádakát,
Míg ily nyugalma a porig aláz. *(Fent.)*
Hisz ez mind jó, de tán nem is tudod,
Hogy Károly itt vadászik és legott
Beléphet.

CSÁK

Jól tudom, de úgy hiszem.
Vendégedet meg bírod védeni. *(Szelíden.)*
S ha nem csalódom, kedvesebb vagyok
Előtted most is, mint ő, - Nem beszélsz. -
Ifjú korunk nemtője leng talán
Elődbe. Szebb világ volt úgy-e bár az,
Mely sírba szállt, s felette, mint kereszt,
Könnyet teremő, sírni nem tudó
Jelül én állok.

ZÁCH

Irgalom, ne többet. -
Poroszlót hívhatnék, ládd, nem teszem
Végy kardot, vívjunk Isten s ég előtt,
Végezzük el a végső számadást,
Érzem, hogy ennélkül nem élhetek meg.

CSÁK

A karddal el. Öngyilkosság tilos,
S nem gyilkolnám-e én meg múltamat,
Ha ifju lelkem jobb felét megölném? -
De e jobb fél elszűnyadt - tetszhalott,
Felrázni jöttem új életre azt.

ZÁCH

Ne kísérts, Csák! - A kába ifjuság
Mesés színekben látja a világot,
Teremt magának ábrándképeket
És hajtja végig a kietlenen,
Míg megfáradva, szárnysezegetten eldül.

CSÁK

Valót beszélsz, Zách. - Óh, az ifjuság
Hatalmas Isten, s mint a lángoló nap,
Arany himet varr a kopott világra.
De hát mondd, melyik aztán a való?
Ábránd-e az ifjú látása csak,
Vagy a vén szem van-e megkérgesedve,
Hogy gyászlepelt lát a világ felett?

ZÁCH

Ne többet, én Károlynak esküvém
Hűséget és megtartom.

CSÁK

Esküvél,
Míg a hazának mondott esküszó
Megtört szentsége ajkadon tapadt.

ZÁCH

A hon javáért tettem eztet is.

CSÁK

Ne káromold - olyan magasztos eszme,
Mint a hon, nem kíván gyalázatot.

ZÁCH

Te vért kívántál tőle, Károly is vért.
Te erre vontad, ő meg más felé.
Kincsében megfogyott, miként erőben,
Mert fosztottátok őt, egymást előzve,
És ott állt köztetek, vérben lihegve,
Minden percben porondba rogyni kész.
Én láttam mindezt, azt mondtam: elég,
Talán erőre jő még a kifáradt,
S akkor lerázza azt, ki terheli.
Mondd hát magad, hibáztam-e?

CSÁK

Igen

Mert emberkézzel a sorsot vezetni
Akartad és merész tanácsot adtál
Annak, ki lét és nemlét felett határoz.
Nem érezél-e, mondd, megszegyenülést
Minden kontárnak bűntársául esve,
Ki egy napos korlátolt felfogással
Dicsekszik hatni késő századokra? -
Ne légyen senki bölcsebb, mint kora.
Ha mint eszköz betölti hivatását,
Jó eszköz volt. Ha mint próféta lép fel,
Vagy őrvongó, vagy nem hisznek szavának.
S azt gondolod, ha nem tetszik, lerázod,
Mit most eszélyből felvevél magadra?
Ha egy lépést letértél a szoros
Törvény utáról, többé nem találod
Soha, soha. Bogáncs cserjébe jutsz,
Melyből ha egy ruhádra kapcsolódik
És rázod, ötven új akad helyébe.

BOHÓC (jó)

Adjon Isten mosolyt, könnyet,
Hogy bármikor elővehedd.
Szemtelen arc, szemesség
Sárban sosem hagyott még.
Vakmerő az asszonyoknál,
Szemforgató a papoknál,
Lel szerencsét, bizalmat
Nálam, aki mindig ad.

ZÁCH

Hogyan folyt a vadászat, volt szerencse?

BOHÓC

Nékünk ott jó csak vadásznunk,
Hol bakot lő a királyunk;
S a vadász jókat kacaghat,
Hogyha másé a gyalázat,
Ámde jól fizet,
S ez királyi tett.

ZÁCH

Volt-e vad?

BOHÓC

Volt elég, de nem vadásztunk.
Vad vad, milyen barbár eszme!
Aki tudja, szelidítse.
S oly szelidek már a hölgyek,
Hogy szintúgy vadítani kellett.
Szép mulatság fejdelemnek,
A bohócok némán nyelnek.

CSÁK

Mennykő fiú ez!

BOHÓC

Mit bámulsz, komám?

CSÁK

Ismersz?

BOHÓC

Ismerlek-é? Hát nem tudod,
Hogy egy bolond a másikat megérzi?
Az igazságot hajhásztuk
Mindketten, csakhogy te karddal,
Mint nagyobb bolond, ki nyúlat
Megy vadászni síppal, dobbal.
S már majdhogy nem elriasztád
A földről az igazságot,
Amint én sapkám emeltem,
S megfogám, - alája mászott.

CSÁK

Óh, fájdalom, bohóc, hogy szód igaz.

BOHÓC

Máté komám, volt egy gyermek,

Két dajkája volt szegénynek,
indkettő szerette,
A gyermek nevette,
S összekoccant a két dajka,
Egymást féltve messze tartja,
A gyermek siratja.

CSÁK

Kölyök, te gúnyolsz. -

BOHÓC

Óh, ne hidd komám!
Ki írna meg sírversed is, ha én nem, -
Hiszed, hogy merné tán egy udvaronc?

CSÁK

Hát hogyha még előttem halsz talán meg?

BOHÓC

Legtovább megél a bolond,
Nem törődik, nem eped;
Nagyravágy, csel, csalt reménység
Tikteket mind eltemet.

CSÁK

Lássuk tehát már azt a sírirást.

BOHÓC

Károly sírján hosszú írás
Lesz, úgy kell kitoldani
A törpét, ki órjást játszik,
Hogy lehessen valami,
Hosszú cégér, kurta korcsma,
Hosszú áldás, rossz vacsora. -
Néked, pajtás, ezt a sapkát
Fektetem sírodra csak,
S fogják tudni: szent eszmékért
Küzd, ki ilyen fűzért kap.

ZÁCH

Hallgass már, vagy korbácsot kapsz különben.
S ha elmondod mit látál, jaj neked,
Előre mondom, agyba-főbe verlek.

BOHÓC

Hallgatok s megint okosabb
Leszek, mit a bárgyú magyar,
Korbácsot ki szintúgy ismer,
Mégis morog, mégis csak mar. - *(Kürt.)*

ZÁCH

Hah, a király, - jőj, Csák, elrejtelek.

CSÁK

Vezess tehát.

ZÁCH

Ha itt lel, elveszék.
(Csákot egy mellékajtón kivezeti.)

BOHÓC

Félre bolond, jő a nagyobb,
Félre putri, jő a ház.
Nagy úr mégis a király,
Elsápaszt s tör, mint a láz. *(Hátraáll.)*

(Róbert Károly, Drugeth, Zsámbokréti és mások jönnek.)

ZÁCH

Király, üdvözlégyleg!

KÁROLY

Ez volt ám derék nap.
Mért nem jövéle ki Zách, talán beteg vagy? -

ZÁCH

Igen, királyom.

KÁROLY

Sajnálak, de nekem
Szintúgy az ígért nyugalom helyett
Várad csak gondot és munkát szerez.
Most vettem épen hírt, hogy Csák megint
Feltámad és hatalmas sergeket
Pusztítani küld a gazdag Vágvidékre.

DRUGETH

Már régen forral ő új terveket.

KÁROLY

Csak azt a Trencsént, azt a sziklafészket
Mondhatnám már enyémnek, s jól aludnám.

BOHÓC

Könnyen segíték én azon, komám.

KÁROLY

Hogyan, bohóc?

BOHÓC

Ajándékul adom.

KÁROLY

De nem tiéd ám, s hogy jutok belé?

BOHÓC

Foglald el karddal.

KÁROLY

Óh, bolond, bolond!

BOHÓC

S nem így tett-é trónoddal szent atyánk,
Mint én ajánlom néked? S ő okos volt,
Én meg bolond. - Te hálátlan koma!

KÁROLY

Bohó, ne többet. - Most, most férfiak
A jó tanács becses. - Sergem kifáradt,
Pénztáram puszta.

BOHÓC

Még itt is segíték.
Országodban van-é még telt tarisznya?

KÁROLY

Hogyan ne volna!

BOHÓC

S bírod-e nyakából
Gazdájának lekanyarítani?

KÁROLY

Hogyan ne, annyi zsoldosom akad még.

BOHÓC

Úgy mind tiéd a megtömött tarisznya!
Ne búsulj, úr vagy - és ürítsd ki bátran,
Áldással rakva visszaadhatod,
Koldusszatyornak jó leend az is.

KÁROLY

Ki a szobából! Itt nincsen bolondra
Szükség.

BOHÓC

Talán van ügyis elég bent.
(Hátraáll.)

KÁROLY

Nos bölcs urak, megpróbált férfiak,
Elő a jó tanáccsal.

ZÁCH

Óh, király!
Voltak napok, hogy ellened csatáztam,
És nem karod, - kegyelmed győze le.
Szólítsd fel Csákot, vess a múltra fátyolt,
S adj lánglelkének tenni tért jövőre;
Én azt hiszem, megtér, bár büszke férfi.

ZSÁMBOKRÉTI

Nem lenne-é mindenki pártütő,
Látván ez út visz kegy s nagyság felé.

ZÁCH

Nem, Zsámbokréti. Nem mind sólyom az,
Mi büszke szárnyal martalékra tör.
A baglyot üldhetd, mert bagoly. Tanítsd
Szeretni a sólymot, s vadászni fog
Számadra. Meg ne öld, s ne irigyeld
Nemesb szivétől a királyi vágyat.

ZSÁMBOKRÉTI

A régi cinkosságból, úgy hiszem,
Egy gyöngéd visszhang még Záchnak beszéde.

ZÁCH

Torkodba fojtom a szót.

KÁROLY

Nyúgalom.
Egymás ellen támadtok-é ti is,
Midőn fél ország ellenség ugyis?
De én vagyok magam, látom, hibás,
Epés vitának tűzvén tárgyaul
A pártost, kit hona már rég elítélt,
Elátkozott már kétszer szent atyánk,
S mégis tűrünk.

ZÁCH

Engedj meg neki.

ZSÁMBOKRÉTI

Akasztfőra a merész zshivánnyal.

DRUGETH

Csak egyre kérlek, hallgass meg, királyom:
Ha már kell dűlnie, mert úgy kívánja
A köz, tartsunk meg minden illetet,
Hogy majd ne mondja késő nemzedék,
Miként korunknak fényes csillagát
Gyalázatul bitóra állítók.

BOHÓC

Elvégzétek hát, bölcs urak, halálát?
Majd a bolond mondd hozzá egy mesét;
Király volt a sas, ámde népe
Zsarlásitól ingerelve,
Ország gyűlését hirdetett,
S elvégezék a sas halálát,
De jaj, ki teljesítse azt hát?
Embert találni nem lehet.
Felszólíták a hős bagolybánt,
Ki az imént szóval tüzet hányt,
S lám, elkotródik emberem - -
A bölcs tanács rá száját tátott,
Pulyán szaladt ki, merre látott,
Mert a sas, mint vész ott terem.
(*Kinyitja a mellékajtot.*)

CSÁK (*előlépve*)

Már itt is van. - De hisz Trencsényi arca
Nem a halál, miért sápadtok úgy!

KÁROLY (*gúnnyal*)

Ah, Zách, jó házi gazda vagy, cserébe,
Ha hozzám jössz, víg torra várlak én is.

ZÁCH

Kegyelmet, nagy király, nem hívtam őt,
S egy perccel jött előtted.

KÁROLY

Jó. Tudom.

CSÁK

Valót beszél, hidd el, hogy nem hibás.
Várába jöttem, s tüstént elmegyek,
Mert jót aludtam ott, hol tik remegve
Virasztani fogtok. Azt kérem csupán,
Végzéseket vonjátok vissza, mert
Kihallgatatlan a magyar nemest
Ítélni nem szabad. Most itt vagyok,
Hallgassatok ki - s ítélhettek aztán.

DRUGETH

Törvényeset kér, én őt pártolom.

KÁROLY

Mi az, te is Drugeth? - Miért vagyok hát
Király, ha semmit sem nyom szándokom?

DRUGETH

Ellenkezőleg, nyom, ha jogszerű.

KÁROLY

S jobbágyom fogja-e eldöntni ezt?
Hisz ez megint arcátlan pártütés.

DRUGETH

Ne hidd király, hogy ellenséged az, kit
Perc súgta szenvedéllyel gát gyanánt lát,
De az, ki sírna és mégis mosolyg,
S rabfélelemből csak tapsolni tud.

CSÁK

Soká várok már, - tán elég lehet.

KÁROLY

Menj, menj, ne bosszants, fogjad e papírt,
Megsemmisítek mindent, csak ne lássunk.

CSÁK (*kardjára néz*)

Nincs csorba rajta. - Új találkozásig. (*El.*)

KÁROLY

Nem, itt nem alszom, és bizton sehol.
Óh, pártos nemzet, higgyek-é neked?
Rád bízam-é üdvöm, nyakas magyar,
Ki vén törvényt nézsz, s nem királyodat?
Kötést keressz, nem hódolást, kegyet?
Ki, hogyha hűnek mondod is magad,
Lakot nyitsz a száműzött bujdosónak. -
Átok reád, óh, hydra, hydra faj,
Felrettent arcod minden álmaimból. -
Derék vitéz nép! Hányan is valátok?
Öt - hat - hét, s ő egy volt s élve ment el! -

DRUGETH

Orgyilkoláshoz nem tudunk, királyom.

KÁROLY

Hiszem, hiszem. Vitéz nép vagytok, úgy-e?
De a hű nép mindenhez ért, mi jó
A fejedelemnek.

ZÁCH

Majd a harcmezőn
Meglátod, hogy nem verjük-é le őt?

KÁROLY

Ah, én előbb verem le. - Mário! -
(*Mário bejő.*)
Megnézted jól ez embert?

MÁRIO

Jól, uram.

KÁROLY

Meg mersz-e vívni véle?

MÁRIO

Mint szokásom;
Miért ne. Álmában. - templomküszöbnél.

KÁROLY

Jó. - Tízezer forint Csák bőre. Most
Menj, ahová látsz, és addig szemembe
Ha jőni mersz, a hóhér nyársba húz.

MÁRIO

E kar még célját nem hibázta el, -
Mindegy Csákot, vagy gyermeket megölni,
A szív baloldalt ver, s a vas kemény.

DÁVID *(ki azalatt bejő)*

De a te szíved helyt áll-e, paraszt?
(Térdre esik.)
Kegyelmes úr, remegve hódolok meg,
Alig remélve már bocsánatot.

KÁROLY

Ki vagy te, ember!

DÁVID

Omode fia.

KÁROLY

E vár pokol, hogy percenként suhannak
Az ördögök beléje. - Zách jön-é
Még több?

DÁVID

Tévedsz király, én ellened
Küzdöttem eddig, most bocsánatot
Jövék könyörögni.

KÁROLY *(indul)*

Honn meggondolom.

DÁVID *(feltartóztatja)*

Nem úgy, nem úgy. Egy percenet világom.
Sietnem kell, tovább nem várhatok,
Mert hogyha más előz meg - elveszék.
Különben én nem ősök birtokát,
Nem kincseket, rangot, kitüntetést,
Csak egyet esdek: széles e hazán
Engedj nekem bujdosnom. Adj sor írást
Vezéridhez, hogy ne bántsanak.
És ezt sem ingyen kérem, meghozom

Mit e pór ígér, ámde tenni nem bír,
Mert porba sújtja őt Csáknak szeme.

KÁROLY

Tőlem mehetsz akárhová, kivált
Ha teljesíted, amit szád locsog. -
(Záchhoz.)
Nem örült-e fiú?

ZÁCH

Ha nem, de az lesz.

KÁROLY

S mért lettél oly macskája e kutyának?
Hisz eddig egy tálból nyaltátok a vért.

DÁVID

Látod, mi edzett keblem. Elbírok
Gúnyt, mocskot. - Óh, próbáltad volna máskor! -
Most röpte túl van ily bárgyú beszéden. -
Ne kérdd, hogy Csák Mátét miért gyűlölöm,
Elég azt tudnod, hogy van rá okom.
A koldus koldusává tette sorsom,
És szétrepeszté szívem izmait. -
Te is ohajtod őt kivégezni,
De néked ahhoz nincs jogod, király!
Nincsen jogod a kor nagy emberét
Megfontolással közjóért megölni.
Ez nagy bűn lenne, s hogy felelne lelked?
S miért is tennéd? Hogy néhány követ
Kicsent koronádból? - Koszos ürügy -
Nekem világom napját lopta le,
És felriasztott égi álmaimból
A rengetegben. - Hagyd őt hát nekem.
S ha mégis rátennéd gyilkos kezed,
Kiátkoználak a földről, az égből,
Hogy kóbor lelked a széllel zokogna,
S a sír kihányná fáradt csontodat,
Mert ő csak engem illet! S hogyha megcsal,
Elbúvik tőlem, vagy gyorsabb kezű lesz,
És én halok meg: addig kérem Istent,
Vagy annyi vétket, zajt, káromkodást
Teszek az égben, hogy megúnva végre
Lesújt a földre, s újra kezdek élni
S üldözni Csákot addig - addig -

KÁROLY

Ifjú,

Te nem vagy észen. Menj, menj, amerre tetszik,
Se én, se más sem bántja a bolondot.
(Indul kíséretével.)

DÁVID (*kacagva*)

Mi vagyok én, azt csak magam tudom.
Mi voltam, azt ne tudná senki bár.
Mivé leszek - majd látja a világ.

NEGYEDIK FELVONÁS

*(Trencsénben. Terem, mint a második felvonásban.
Csák, Miklós, János, Berend s mások, fegyveresen, útról érkezve.)*

CSÁK

Mint látom, megjövéték pontosan.
Bejárta-é körét hűn mindenki,
Meglesve a szív dobbanásait
És megtapintva a verő eret,
Mint szorgos orvos? Óh, mit mond lökése?
Üdülend-é vagy meghal a beteg?
De ím, Domost nem látom, hol maradt?
Váratni nem szokása e fiúnak.

MIKLÓS

Elrándult édesanyját látogatni,
S a hőst ott tartja kissé a fiú.

CSÁK

Nemes fogoly, s az porkolábja is.
De hát, Berend, az első hírt te mondd,
A többire tán jó előjelül lesz.
Hisz az alfödről rossz hír nem jöhet,
Hogyan szülnének kéklő síkjai
Az emberszívben szolgálajlamot.
Mindig az alföld volt erőm s reményem.
Mondd hát, minő szél fú mostan felette?

BEREND

Olyan szél, Csák, mely csak titkon zokog.
Bejártam minden rejtekebb tanyát,
Hol bujdosót remélheték találni,
Vagy elvonultan váró honfiút.
Találtam is, de elszánt párthívet nem.
Sok van, kinek gond üli homlokát,
Ki könnyes szemmel néz az árva honra
S epedve áhít jobb jövőt; mi haszna
Ha nincs, ki férfias szilárd karokkal
A sors gyeplőit megragadni merje. -
Nehéz idő jár, fáj mindenkinek
Ez és az - így érzéke nem marad
A távolabbi nemzetfájdalomra.
Örül, ha mint ügyes sajkás kiment

Létét és lomját a dúló habokból,
De a közös vagyónra gondja nincs.

CSÁK

S barátaink, hogyan fogadtak ők?

BEREND

Mint a dús elszegényedett adóst.
Sok jóbarát légy, míg napunk ragyog;
Ha a hideg beáll, meg elbuvik.
Sok pört keres, avagy pörtől remeg,
Más gyermekekben van dúsán megáldva,
Ezeknek szolgálat kell, - mit tegyen
Az udvar csillogása ellenében? -

CSÁK

Elég, elég. Nos, Miklós, nyugtalan vagy,
Mint hogyha jobb hírt tartanál magadban.
De szemed villáma mást beszél.

MIKLÓS

Csak e fecsegés tett, Csák, nyugtalanná,
E tudós meghányása dolgainknak.
Ki várhatott mást? - Nem tudók-e rég,
Hogy a bátor kevés, a gyáva sok,
De az nem számít itt s ott egyiránt:
A nagy tömeg mindég a győztesé.
Mért mondanám hát, hogy Bihar mit érez?
Hoztam magammal egy csomó legényt,
Mely halni elszánt, s nem nagy kár lesz érte,
Ha sárba fekszik. Holnap más akad. -
Ha más is így tesz, lesz talán belőlünk.

CSÁK

Jól mondd Miklós! Mért is vártam eddig,
Mért zörgeték pulyánál, udvaroncnál,
Midőn karom bír még dárdát hajítani,
S szül gyermeket mindennap a haza,
Ki vagy koldulni vagy rabolni termett,
Nem veszthet semmit, s így hívem leend.
Óh, mert a gazdag fél kiszállni síkra,
Hogy elkobozzák búzaföldeit.
Koldushadat hát, jól kiéhezettet,
Mindegy akármit, mely üszköt, dsidát
Hajítani tud. S a puha dús lakába
Ki dob koldusnál üszköt szívesebben? -
Majd amit e hitvány haddal kivívok,
Élvezni fogja, aki szid, az is,

S megéljenez, mint a hon hű fiát.
Ez is szép díj, ki éhezik reá,
Nekem nem kell, de azt nem tűrhetem,
Hogy Szent István trónján oly ember üljön,
Ki Csák vadászkürtétől megriad.

MIKLÓS

Hát olyat, aki félni nem akarna?

CSÁK

Tán olyat sem, csak úgy, ha már uramnak
Született volna. - S most Miklós öcsém!
Menj a várakra, fújd a harci kürtöt,
Hogy Mátra bérce visszhangozza újra,
Riadjon álmából fel a magyar,
Soká aludt már úgyis. Menj, siess.
Bő abrakot mostan harci méneimnek,
A rég bezárt fegyvertárt nyisd meg és
Hurcolj ki onnan zászlót, kardokat,
Hurcolj ki mindent, ami öldököl. -
Még most is itt állsz?

MIKLÓS

Félek ébredéstől.

CSÁK

Ne félj, Miklós, - aludni máson a sor! -
János! Szepesből hoztál-e te népet?

JÁNOS

Nem hoztam senkit.

CSÁK

Mért, - nincs-e bitang ott,
Koldus, tolvaj, ha a java siket?

JÁNOS

Óh, van biz ott, sőt a jó sem siket,
De visszavertem, hogy velem ne jöjjön,
Haszontalan véráldozatnak esni.
Én itt vagyok, mert esküm köt, mi kell több?

CSÁK

János, nem értelek, - ámde majd kifejted
Később. Sietnem kell most, - nem tudod
Hol a királynő?

JÁNOS

Csák! Nincsen királynőnk.

CSÁK

Szeszélyes ember! - Hát András leánya?

JÁNOS

Ah, messze, messze.

CSÁK

Hol?

JÁNOS

Zárdába ment.

CSÁK

Őrült vagy János! Hol mondotta szád?

JÁNOS

Zárdában, Csák!

CSÁK

Ki küldte őt oda?

JÁNOS

Én.

CSÁK

S még ölelsz!

De nem hiszem. Hazudj, fiú, csak egyszer

S e bűnödért mennyem feláldozom.

Tiédhez toldom szívemnek felét,

Mert megszakadni fél szív is elég. -

A lány zárdában. - Pelyhetlen fiúk!

Egy nőt nem bírtatok megvédeni?

Mert őt, hogy el nem küldtétok, tudom,

Ki is tett volna ily szörnyű bolondot. -

De ellopták tán a szent angyalok,

Hogy a mennyekben légyen a halottak

Úrnéja, mert népének jobb fele

Már úgyis ott van. - Bódult szellemek!

Hát illik-é e földön tartnotok

Orgazda boltot, egy hideg kolostort,

Hol élve eltemessétek leányink,

S poremberek üdválmaikat velök. -

De János, szólj igazán, hol van a lány?

JÁNOS

Ismételjem?

CSÁK

Ne tedd, e hallgatás
Rettentően megsúgja a valót. -
Tehát végem van. Csák leélte életét.
Küzdjön, kinek tetszik, de Csák kifáradt.

MIKLÓS

Ne mondd e szót. Többé ne lássam-é
A rendületlen Trencsénit, ne lássam
Kardját forgatni, mint hadóriást?

CSÁK

Többé nem látod, mert többé nem az.
Egy nemtő lenge eddig sátorinkon,
Mely fényt derítne ránk, erőt karunkra,
S megszentelé munkánkat; most, midőn
E szellem elszállt, nincsen jog velünk,
S én jogtalan nem harcolok soha.

MIKLÓS

S egy gyöngé, egy halvány leány-e az,
Ki egy nép életét s minden jogát
Személyesíti? Nem, ha ő halott,
Fajunk nem oly meddő még, hála Isten,
Hogy új Árpádot nemzeni ne bírna.

CSÁK

S azért küzdjünk, ki majd születni fog?
Vagy küzdjünk, mert néhány földönfutó
Kívánja? Mért? - Tán, hogy Károly helyett
Svábot, csehet emeljünk trónusunkra?
Vagy éppen állítsak köztársaságot?
Ki fogja azt megbírni köztetek?
Nem Róma e hon, melynek harci lelke
Lemondásokban lelt polgárerényt.
Itt minden szív forintokért eseng,
S ha nincs felettök egy erős ököl,
Egymást rabolja, egymást üldi majd.
Szentek hona csak a köztársaság,
S melyben lakunk, óh, e hon latroké. -
Hisz én azt jól tudom, nem volt ez így.
Öröktől és örökké nem leend így,
De ez mikor, de ez mikor leend!

Csák meg nem éri. Pályáját lefutta,
Mert nincs, kiért csatázzon, - a leány.

JÁNOS

Ne engedd így magad a fájdalomnak,
Mely gyerekeké tette az előtt,
Ki lelket, mint én, nem ismeri;
S nem tudja, hogy nem egy leány, de a hon
Jóléte volt, mi a harctérre üzött. -
S ha most ennek, vagy annak bukni kell,
Együtt virulni, mert nem hagyja sors:
Ki öljük-e magunkat a leányért,
Hogy új nép szállja meg Kanahánt? -
Tíz évi harcunk ezreket tiport el,
Csak egy csata kell még, melyben legyőznek,
Vagy melyben győzünk - nincs többé magyar
S csontok fölé emelhetjük királyunk.

CSÁK

Ne többet, áruló. A síma nyelv
Nem nyalja már ki a mérges sebet,
Melyet fullánkja ejtett szívére. -
Miklós, ereszd széjjel csapatjaink,
Bocsásd el ménemet, legyen szabad,
Ne hordjon holtig zablasíjt nyakán.
Jól zárd be ismét fegyvertáramat.
A Vágba vedd kulcsát. Zúzd kürtöm össze,
Mert mint hazámnak lelke elfogyott,
Fogy az enyém is, mely belé rivallt. -
Isten veled, János! - Szívűl beszélte,
Azt látom; ah, de mégis - megbocsáss -
Ez elvében megrögzött szív gyűlöl. -
Lehet, hogy úgy van minden, mint te mondod,
Mindegy, nekem nem kell, én nem hiszem.
Isten veled - többé ne lássalak.

JÁNOS

Óh, jaj! Te szörnyen tudsz büntetni, Csák!
Mert büntetönkül önmagunk teszed. - *(El.)*

CSÁK

E kardot, mellyel győzni bírtam - ím
Alig bírom szétörni. *(Eltöri.)* El vele.

MIKLÓS

Miért törted el, - nem adhatád nekem?

CSÁK

Minek haszontalan gyilkolni véle?
Vagy fegyveremmel Károlyért csatázni? -
E szent vasat, mely Volga habjain
Keresztülúszott, mely őszám kezében
Csorbátlanul bérceét vágott keresztül,
Királyokat tett, népeket legyőzött,
Most néked adjam, Mózesünk leánya
Ellen csatázni? - Ennyire talán
Mégsem süllyedtem. - Hisz te ifjú vagy,
Neked még tett kell, harc és izgalom,
Te Károlyért fogsó vívni, hogyha én
Lelépek. Menjetek - ne lássalak. -
De kardomat nem adhatom.

(Mind eltávoznak, Csákot és Miklóst kivéve.)

MIKLÓS

Csalódol.

Templomba tenni kértem azt csupán,
S rávésni két szót: Csák - meg ezt: szabadság.

CSÁK

Vésd a végsőt szívedbe; és az elsőt
E kis darabra. S hogyha látod egykor,
Hogy síromon oszlop nem áll - szegezd rá.
De most, siess. -

MIKLÓS

Te gyöngé vagy, ki fog
Vezetni?

CSÁK

Senki.

MIKLÓS

Csák, elúzesz-é?

CSÁK

Te jó fiú vagy. - Ládd, térdem törött
Vezess hát a szabadba és -

MIKLÓS

Hová?

CSÁK

Ah, messze - messze.
(*Ingadozik.*)

MIKLÓS

S aztán mit teszünk?

CSÁK

Te visszajössz - én ott fogok maradni.

MIKLÓS

S elhagyjam-e örökre e kezet,
Mely ifjúságomat vezette? - Úgy
El nem megyek.

CSÁK

Ha mondom.

MIKLÓS

Nem megyek. -
Ne légy oly balga, Csák, vagy azt hiszed
Falomb alatt ütöd fel sátorod
S kökénytövis között folytathatod
Magasztos álmodat, melyet velem
Dárdák árnyában látál egykoron?
Nem férsz te, hidd el, a hűvös gyeptágyon,
Melyen pórémler munkától pihen.
S a szellemet, népedé vala,
Nem hagyja Isten tőle elrabolnod.

CSÁK

Mit nekem a nép - mit nekem haza! -
Megérdemléd sorsod, mert esküdet,
Melyet Szer téren őseid kimondtak,
Megtörted. - És mégis, mégis siratlak,
Mert édes vagy. S még fájóbban siratlak,
Hogy önmagadnak ástad sírodat;
Mint hogyha a sors zúzott volna tönkre:
Mert pusztá hont egy Béla földérít,
De egy elkorcsult népet senki sem.

MARGIT (*berohan s Csák lábaihoz borul*)

Óh, Csák, segíts! Te védangyalom.

CSÁK

Ne hízelegj, asszony, védangyal én
Nem voltam és nem is leszek soha.
Hogy is járhatna az véres kezekkel?

MARGIT

Úgy jár a népszabadság angyala.

MIKLÓS

Anyám! Mi sorscsapás hozott ide?

CSÁK

Kelj fel - ne lássak asszonyt térden állva.
Mondd, mit tehet a sorsnak mostoha
Fia, testvéreért?

MARGIT

Védj orgyiloktól.

CSÁK

S ki küldi rád?

MARGIT

Károly.

CSÁK

Mért?

MARGIT

Mert király.

CSÁK

Úgy. Hát kinek szemére százezer
Önkénytes hóhér les, még bérben is tart?
De mondd, mi történt? -

MIKLÓS

Mondd, mondd, reszketek.

MARGIT

Zách nincsen többé - szép leánya nincs.
A Záchok címerét eltörve vitték
Sírboltba. E törzs vérbe süllyedett.
Rokont, barátot mostan üldenek,
Bérgyilkosok leskelődnek életükre
S kinek erében egy csepp lüktet is

A Záchok hős véréből, felkutatják
A szív mélyén, kiontani ebeknek. -

CSÁK

Nagy ég, ezt nem kérem a hűtelenre
S ítéleted megdöbbszent engem is. -
De mondd, mi volt, mi ezt előidézte.

MARGIT

Isméred az udvart, Csák, tán te is.
Nincs ottan más, mint szolga és bohóc.
Zách a makacs, becsét érző magyar
Nem bírt eggyé is lenni, s azt hívé,
Hogy a fejedelmi kegy, mely rámosolyg,
Kiszolgált bére számos érdemeknek,
Melyért nem kell lealjasodnia. -
Azt hitte, hogy leánya szüzi bája
Az oltárkép biztosságával áll
A csábítás mérges kigyói ellen,
Habár a csáb koronát is visel.
Csalatkozott és meghalt vak hitéért,
Hogy ott kereste a lovagerényt,
Hová tört eskü vitte őtet is;
S elhagyta köztetek, kiket elárult.

MIKLÓS

Szörnyű, szörnyű! És téged is, anyám,
Úzóbe vettek most, mint Zách-rokont.

CSÁK

De hát Domos hol van, vagy védtelen vagy?
Szörnyűt gyanítok.

MARGIT

Többé ő sem él.
Mint hőst nyomá el a bérlett tömeg.

CSÁK

Nyugodjék békén a derék.

MIKLÓS

Nagy Isten!
Ki mondja még, hogy túrni nem tudok.

CSÁK

Attól remegtél, népem, hogy kiirtlak,
Van más kapás, ki megteszi helyettem. -
Ládd, Margit! Mindez annak műve, akit
Királynak óhajtál te is.

MARGIT

Ne bánts,
Ne bánts tovább. Elég koldus vagyok.
Ugyis lakoltam nőiségemért,
Mert táborodban nem volt orgyilok,
Csak fény s dicsőség. Én, én balga nő
Féltettem gyermekim - lakoltam érte.
Megtudsz-e a megtört nőnek bocsátni?

CSÁK

Kezet rá. - Vajha köz megnyúgolás,
Nem bánat lenne az, mi összehoz.
De így akarta az ég, s engedünk. -
S most tedd kezed szívedre, s mondd nekem:
Hat gyermeked volt, a fele halott,
Kettő hazáért, egy királyod által;
Melyik fáj legnagyobbban?

MARGIT

Ah, Domos!

CSÁK

Tanuld meg hát, a nő ne sírdogáljon,
Ha gyermekének kardot lát kezében,
Melynek sikert sújtott hazája kér.
De jőj, induljunk, nem mulathatok.
Utam hosszú és létem már rövid. -
Miklós fiam! Most kettőnket vezess.
Versengtünk egykor érted, s ím, karodra
Támaszkodunk most, - megpirult szemekkel. -

MIKLÓS

Csak dőlj reám, Csák, - dőlj reám, anyám!
Elbírlak még - ha életemet bírom. *(Indulnak.)*

DÁVID *(ziháltan belép)*

Ember, megállj! - Nem mégy el egy tapodtat,
Mondd, mondd, hová dugád Erzsébetet?

CSÁK

Őrjöngsz, bolond. Tudod jól, messze ment.
(*Elmennek.*)

DÁVID

Mit látok, óh, anyám! Jó, hogy nem ismer, -
Nincs is már bennem, ami az övé volt.
Ah, azt tudom, tudom jól, messze ment...
Ki is ne tudná, hogyha a lelke elvész?
Ha elragadják napját életének? (*Gúnnyal.*)
S ki tette mindezt? Csák, az a dicső hős,
Kit egy ország bámúl, a nép imád,
Csak én utálok, s van hozzá jogom. -
Fészkemből elcsalt, s én látám apám
Széles jószágait menten elkobozni,
De ez mind semmi - kincs üdvöt nem ad.
Látám testvérimet vérben feküdni,
De még ez sem baj, - a halott nem érez.
Csak én, csak én. - Meghalni, élni - egy;
De élni, hogy meghaljunk százezerszer -
S mindannyiszor érezzük a halálkínt,
A kárhozatnál szörnyebb kárhozat.
A gyilkos kontár, mert csak testet öl,
Mely úgyis por. De a lélek reményét
Az üdvöt, a szerelmet megfagyasztni,
E gépet, mely nehéz lett, mert kiűzők
Életsugarát és örömtelen
Szoborrá lett, egy életen keresztül
Hurcolni, Csák! csupán te kényszerítesz.
(*Érzéssel.*)

Erzsébet, szép Erzsébet! Mért könyörgted
Arcádra a hajnalnak színeit,
Ha nem világolsz embertársaidnak?
(*Mindinkább fokozva.*)

Minek növesztéd hófehér karod,
Ha benne csak feszület van, nem ember?
Nem félsz-e, kebleden, hogy a kiszenvedt
Megváltó átmelegszik és föléled? -
(*Lehangolva.*)

Erzsébet, szép Erzsébet látlak-é
Még egyszer? - Akkor e könyűt letörlöd.
Melyet most érted sírok, - óh, letörlöd
Halálszín fátyoloddal és lezárva
E sóvárgó szemet, reá hajítod,
Mint szemfödőt. - De gyáva! Mit beszélsz?
Nem tudsz-e mást, mint sírást és panaszt?
Nincs-e karod, mely a zárdát ledöntse,
S az elkárhoztatott angyalt kihúzza? -

(Komoran.)

Hiába, ott is ott lesz a sötét Csák.
Ez emberóriás ellopja újra.

(Indulattal.)

Gyilkot neki! - Nem ígérém-e meg?
Nem mondtam-é, hogy ahhoz nincs joga
Isten s világ előtt csak épp nekem.

(Hidegen.)

Megölni őt, - s miért ne, - ember ő is,
Mint én, - egy szíve van csak.

(Az ablakon kinéz.)

Hah, mi ez?

A nép tolong, zokogva búcsuzik,
Kendők lobognak, - Csák még visszanéz,
S elvágat, - porfelleg kél s eltakarja. -
Miért sírsz, hű nép, csak nem Csák után,
De a fájó sebért, mit kardja vágott. -
Menj csak, menj gyilkosom, én még elérlek,
Bár fuss a földhatárig.

JÁNOS *(leverve jó)*

Vége van.

DÁVID

Minek van vége?

JÁNOS

Csák elbúcsuzott -
Nem látja őt e földön senki többé.

DÁVID

Még én meglátom őt, még nekem őt
Meg kell látnom, ha mint az éj maga
Olyan sötét lesz is. El, el, utána! *(Elrohan.)*

JÁNOS

Öcsém, megállj! - Nem hall, tovarohan.
Óh, bár ne láttam volna e lakot
Inkább, mint így szakadjak tőle el.

ÖTÖDIK FELVONÁS

(Kopár mező Morvában. Távolság zárda látszik.)

ANTONIO *(jő)*

Hol vette itt magát? - Talán bizony
Rómába indult bűnbocsánatért. -
Alig hiszem, mert Csák is olyan ember,
Ki még a bűnt is biztosb öntudattal
Cselekszi, mint más ember az erényt.
De mit kereshet hát itt? Ejnye, no,
Be meghűlt a vér bennem, hogy megállott
És rám tekintett, jó hogy meg nem ismert.
Bizony rég is volt, ahogy megriasztott.

MÁRIO *(szembe jő)*

Kit látok! Tőkehal.

ANTONIO

Hering, te vagy?
Jer, csókolj össze, mert már elhiszem,
Hogy latrok közt is van lélekrokonság.
Hol jársz? - Örülök, hogy találkozunk! -
Hogyan vagy? Ej, be megsoványkozál! -
Mint látszik arcodról a vízivás.
Nézz engemet! -

MÁRIO

Ha ennyit kérdezesz
Egyszerre, válaszolni nem tudok.

ANTONIO

Menjünk hát sorban. Mondd, pénzed van-é?

MÁRIO

Fillérem sincs.

ANTONIO

Az baj.

MÁRIO

No, és neked?

ANTONIO

Nekem sincs.

MÁRIO

Ej hazudsz, szemed ragyog.

ANTONIO

Megmostam és egy csepp víz ráragadt. -
De mondd meg nékem őszintén barátom,
Hogyan van az, hogy nincsen tompa késed,
Törött karod, vagy hályogos szemed;
S mégis koldúsul jössz oly szép világból,
Minő Lajtán túl most nekünk virít?
Hol fáradság s bosszútól még lihegve
Egy pártkirály s két fél farkasszemet néz,
Hol a trónig bejáratos valál.
S még ehhez a jó Isten is erősb
Idegzettel látott el, mint enyém. -

MÁRIO

Onnan, hogy mint te kontár nem leszek.
Egy bamba nőt rászedni, lopni csirkét,
Sohsem sülyedtem. S bár most a világ
Tudom tiétek, én önérzetemben
Magasbra törve, inkább éhezem. -
Megúntam látod még gyilkolni is
Néhány forintért. S lelki vágyamat,
Mely a dicsőség s a hír után eseng
Síró leánykák, árva gyermekek
Nyögésével hizlalni nem birom.
Egy művet vállalék el, tízezer
Magyar forintért.

ANTONIO

Szent szűz, mennyi pénz! -
Hány is mondd? Tízezer! Ennyit talán
Nem is láttam még. Várj, hadd számolom ki.
Tízszer tíz száz, tízszer száz tízezer.
Odább a matézis sem megy!

MÁRIO

Ne számold,
Nem nyertem el!

ANTONIO

Úgy jaj nekem s neked!

MÁRIO

Csak nékem jaj, mert életem javát
Fecsérelém el. Három hosszú évig
Leskődve rá.

ANTONIO

Zsebnyúzó, három évig
Nem érni célt! - Hajítsd el törödet,
S végy a zsidótól bicskát; a parasztok
S vándorlegények táskáján kivágni.

MÁRIO (*tört ránt*)

Jer hát, próbáljuk meg ki a művész!
Ha szívedet középen nem találok,
Akkor bicskásnak hívatom magam.

ANTONIO

No, elhiszem, hogy eltalálsz. Ámbár
Akár hasamba szúrj is, - egyre megy. -

MÁRIO

Ne mondd tehát többé, hogy kis dolog
Csákot megölni. S még azt sem tudom,
Hol kóborol.

ANTONIO

Megállj, én jól tudom.

MÁRIO

Hazudsz.

ANTONIO

Tudom, csak tedd el fegyvered.
Mert fényétől még káprázik hasam.

MÁRIO

Mondd meg hát, hol lelem?

ANTONIO

A Kárpátok közt
Portyáztam, ott találkozám vele.
Az ég őrzött, hogy most elmondhatom.

MÁRIO (*kézen fogja*)

Jer vissza hát velem, - vezess lakához.

ANTONIO

De hisz nekem van arra jó okom,
Hogy a Lajtán ne térjek vissza többé.
Ha már az ágast eddig elkerültem,
Nincs semmi kedvem újra felkeresni.
Aztán hisz az rég volt, hogy ott tanyázott.
Azért mondtam csak el, hogy ismerem.
Hanem mit ádsz, kezedre játszom őt
Itt és ma még.

MÁRIO

Adok két itce bort.

ANTONIO

Úgy, csak keresd magad fel.

MÁRIO

Hát adok
Száz jó forintot béremből.

ANTONIO

S marad
Kilencven és kilencszer száz neked.

MÁRIO

Mit számolod a másét.

ANTONIO

Adj belőle
Még ötvenet.

MÁRIO

Legyen.

ANTONIO

Figyelj tehát.
Itt láttam őt éppen most egy vitézzel.
Ama füzesben hagytam el. Alig
Bír menni, oly szörnyű bágyadt, beteg,
Ha nem sietsz, a tízezer forintot
Ellopja markodból s meghal maga.

MÁRIO

Készülj hát, megtámadjuk.

ANTONIO

Azt ugyan nem.
Mondtam, hogy ketten vannak, s egyikök
Markosb a sátánnál is. Balkezén
Oly könnyen húzza Csákot, mint mi egy
Lúdcombót. S kard van oldalán.

MÁRIO

Lehúzzuk
Magunkat, és orozva ráesünk.

ANTONIO

Nem úgy. Itt nincs az út mellett bokor
S a fűben meglát. Én jobbat tudok.
Ott a zárdában él András leánya,
Csák, gondolom, őt megy meglátogatni,
Az ajtó mellé húzzad meg magad,
S én öröködöm távolból a falaknál.

MÁRIO

Minő ruhája van?

ANTONIO

Kopott s poros.

MÁRIO

Jer hát.

ANTONIO

Előbb térjünk be egy pohárra.
Nem messze áll egy csapszék.

MÁRIO

Jó. Előre
Megisszuk a két itce áldomást.
Trencsényiért két itce áldomást.
(*Elmennek.*)

DÁVID (*vándor öltönyben, dúlt arccal jő*)

Meddig megyek még, meddig leskelődöm!
Van-e határa útamnak kitűzve?
Van egy a sír. De még azt nem tudom,
Csák vagy Dávid fog-e nyugodni benne?
Az órjas tetterő vagy érzelem? -
Hiszem, hogy ez, - a láng magát emészti; -
S a tetterő jég, mely csillog s merev. -

Aztán meg Csák nem pusztán óriás,
Kígyó is, mely kezem közül kisiklik
És míg én üldöm véges-végtelen,
Elpusztíthatatlan él ő, jól tudom
E vén zárdában, és mint lidérc
Gyámlányát őrzi, könnyéből hízik,
Melyet tán lopva értem sírdogál. -
De majd meglátjuk őt, s számolni fog. *(El.)*

CSÁK *(Miklóstól vezetve jó)*

Odább, odább. - Miklós mondd, látod-é
Már tornyait?

MIKLÓS

Nem még.

CSÁK

Lépj e halomra.
Óh, jaj, szemem már gyöngé, jó öcsém!
Jól élesítsd tiédet s nézd, amott
Nem látsz-e semmit? Jól nézz, mert ha nem,
Csák nem látandja többé életében.

MIKLÓS

Most látom.

CSÁK

Még ne ölj, öröm! Ne, még
Nem ízlelélek.

MIKLÓS

Vajh mi bús hely ez!
Mi barna! Még a nap sugára is
Remegve elkerüli kúpjait.

CSÁK

Ah, ilyen a sír mind. Keskeny, rideg. -
Hogy férek majd el benne? - Én csak én,
De a leány, hogy fér egy szűk gödörbe,
Mit szent apáca s nem hazája vájt.
És ahelyett, hogy milljó nép sietne
Bucsújárással hamvait imádni,
Halk rekviem zúg el felette majd. -
El, el rémgondolat. - Vezess fiú
Hozzá, hozzá! - Miért fogsz oly nagyon?
Bohó, hisz látod, hogy bírok néhány
Lépést feléje tenni még magamtól. *(El Miklóssal.)*

VÁLTOZÁS

*(A zárda sötétes előcsarnoka. Apácák orgonakisérettel zsoltárt énekelnek,
mialatt Erzsébet a középben egy kis oltár előtt némán térdel.
Az apácák távoznak s ezalatt.)*

ERZSÉBET *(felkelve)*

Mindenható lény! Népek Istene!
Nem önző vágy, nem énem üdve az,
Mi szívemből hozzád imát fakaszt. -
Hisz azt lesírni, amit egy leány
Kebletét betölti, bűneit letörli,
Nem kell kolostor és egész egy élet. -
De a királynőnek kell, sőt kevés is,
Ki népe bűneit vágnék lekérni. -
Isten! Ki, mint hajdanta Izraelt,
Választott népül vetted a magyart is,
Kihoztad a vad pusztaság közül,
Bevitted a termékeny Kánahánba,
Árpádot adtad Mózesül neki
S élvezni mostan mégsem engeded,
Mit jótevőn rá halmozott kezed. -
Nem haltak-é el hosszú küzdelemben
Legjobbaink egyenként, százezer
Szív nem tört-é meg a szentelt hazáért?
Mint a zsidók elbízott vénei,
Hogy túlragadva földi büszkeségtől
Zsarnokképpen ne mondják: Ím, mi voltunk,
Kik hont szereztünk Izrael fájának. -
Mi áldozat kell még, én Istenem? - -
Nincs Mózesünk, meghalni a határon,
Melyen túllépve népe üdvet ér. -
De én, a Hunni-Mózesnek leánya,
Leomlok zsámolyodnál és könyörgök:
Ily áldozatnak végy fel engemet,
Csak aztán népem boldoggá legyen.
(Kint csengetnek.)

EGY APÁCA *(jő)*

Az ajtón egy zarándok áll.

ERZSÉBET

Bocsájtssd be.

(Az apáca el. Dávid jő, s remegve megáll.)
Szörnyű alak! - Honnét, szegény zarándok?

DÁVID

A sírból új életre tán.

ERZSÉBET

Valóban,
Hogy szód komoly, én szinte elhiszem.

DÁVID

S talán tréfálnék? - Óh, óh, asszonyom! -
S nem azt tanítja-e a szentírás,
Hogy élethez halálon át az út?
Élőhalott voltam, soká, soká,
Egy percnyi üdvért e zárdába jöttem,
S ha megnyerém azt, úgy elengedem
Igért öröklétem s megsemmisülök. -

ERZSÉBET

Látom beteg vagy, - jöjj velem, s pihenj le. -
Nem mozdulsz, - nem vagy fáradt?

DÁVID

Nem.

ERZSÉBET

Beszélj!
Koldulsz tán, pénz kell?

DÁVID

Nem.

ERZSÉBET

Vagy éhezel?

DÁVID

Azt sem.

ERZSÉBET

Mi kell hát?

DÁVID

Semmi, vagy ha kell,
Úgy több az, mint apáca s Isten adhat.

ERZSÉBET

Úgy mit keressz itt?

DÁVID

Egy kis szót csupán.
Felelj nekem, felelj de igazán,
Mint ítéletkor Isten zsámolyánál:
Nyugodt-e kebled e sötét falak közt?
Fellázadt életvágynem dül-e benne? -
S a lüktető vér nem hoz-e fel újra
Megcsalt múltadból álmokképeket?

ERZSÉBET

Nem.

DÁVID

Úgy nincs hozzád többé semmi szóm.

ERZSÉBET

Mért ing úgy térded, mért halványul arcod?
Vagy játszol, vagy beteg vagy. - Vissza tőlem!
Ne lépj idább.

DÁVID

Szent szűz, hát eltaszítasz?
Ez a könyör? Hisz kérelmem csekély,
S talán utolsó: vesd fel fátyolod!

ERZSÉBET

Bűn embere! Merész vagy ily fonák
Szót ejteni. - Menj e szentelt falakból.

DÁVID

Emeld fel fátyolod, s én távozzom.

ERZSÉBET

Szemetlen koldus! (*Indul.*)

DÁVID (*kézen fogja*)

Állj meg, mit szaladsz?
Te nem tudsz sziklán mászni, nem parázs
Fövényen járni, mint én. A futás
Meg nem ment. (*Felveti a fátyolt.*)
Barna fátyolod lehúzzom,
Van-e nap a felhőben; és pirosság
A zárdaszűz arcán? - Óh, jaj, mi ez?
Tündér vagy-e, hogy nyom nélkül viharzik
El az idő feletted? - Mit tevék!
Miért nyitám meg a szentelt pecsétet,

Hogy múltam a sírból újból kikeljen? -
Hisz tudhatám, hogy mindig ifjú arcok
Az angyalarcok - s a sátán sötét -
Mentől inkább vénül, annál sötétebb.
Imé szememnek elfolyt csillogása,
Mellem kiaszott lángjának hevétől, -
Erzsébet, mondd, ismersz-e még.

ERZSÉBET

Nem én.

DÁVID

Ne ismerjen meg hát az Isten is,
Ki alkotott, új életre, hogy ne hívjon,
Örökké sírni érted. - Hadd feledjek
Én is, miként te engem elfeledtél. -
Nem ismersz, nem. Ah, ah, s lány azt hiszed,
Hogy én is oly vak lény vagyok, miként te?
Bár őszült volna meg selyemhajad,
Lassan forgó szemed bár lenne vak,
Lett volna arcod ráncos, mint ruhád
És ajkadról a kecs halt volna ki.
Vagy hamvadt volna tested porhalommá,
Szóródott volna szét a nagyvilágon,
Megismerném még mindenik szemét,
Megismerném a kis virágot is, mely
E porból nőne, mert e kis virág
Mérgezné meg valómat, úgy miként te.
És mérgét mégis kéjelegve innám. -
Nem ismersz?

ERZSÉBET

Most ismerlek, hogy ki vagy,
Vad jellemed elárult. - Menj haza,
S ne háborítsd a békesség lakát. - *(El.)*

DÁVID *(utána mered)*

Itt hágy. - Miért maradjak én tovább?
El, el, hová sorsomnak átka űz.
Csak egy vezércsillagzatom hagyott el,
A halvány, a csalóka szerelem.
El véle, el, kitépem szívem is,
Varjaknak hányom, vagy mért is gyötörjön?
Ha meglelik szívtelen emberek,
Lássák, mi kint szereznek meg vele. -
Aztán még megvan másik csillagom,
Hatalmasabb és biztosabb vezér,
Egy véres üstökös - s ez a bosszú.

Trencsényi él. Még semmit sem veszíték
Mert munka és életcél int felém.
E végső vágya szűmnek felriasztja
Kihalt szívemnek minden szenvedélyét,
És egyesíti minden léterőmet.
Lelkem, mely e sovány testben talán
Azért lakott csak, hogy mozgassa azt,
Hogy fűjjon, most megifjul, lánggra gyúl. -
Megyek, megyek hát, véges-végtelen,
Míg lábamat lejárrom térdemig. -
És mint kiszúrt szemű sas égbe törve
Zavartalan feljebb feljebb repülök,
Míg vagy felérek a csillaglakig,
Vagy szárnyam elhull - testem szétszakad.
(Kifelé indul. Az ajtóban Mária, ki előbb odalopózott, leszúrja.)
Bolond! Miért bántasz?
(Lerogyik. Csák és Miklós jó.)

MIKLÓS (Máriót megragadja)

Hah, gyilkos, ne mozdulj! -
Ki vérzik itt? -

MÁRIO

Trencsényi Csák.

DÁVID (fölemeli fejét)

Nem ő. -

MIKLÓS

E hang testvérhang. - Dávid, jó öcsém,
Várj egy kicsinyt, ne halj meg, míg ezen
Gazt fel nem köttetem cégér gyanánt.
(el Márióval.)

CSÁK

Szegény fiú - épp értem kell-e halnod?

DÁVID

Ne bánd, te haltál volna általam,
Ha a sors nem szövetezik veled. -
De jó, ha sírba nem tehettelek,
Most átkom az legyen, hogy élj soká,
Élj végtelen, s minden reményidet
Egymás után temesd el, úgy, miként
Erzsébetet s szerelmem eltemetted. -

CSÁK

Ésszel beszélj, - hisz őt előlem is
Ellopta bátyád, János.

DÁVID

Igazán?

Te nem hazudsz egy haldokló előtt. -
Óh, Csák, ha így van, úgy kétszer halok meg.
Éltemben eddig ész volt és irány,
Most örülés lett és vak összevissza.
Lelkemmel a bosszú úgy összenőtt,
Hogy síron túl is fűzte képeit,
Csak testem vérzett, mostan a halál
Lélekre, testre, egyaránt borul. *(Meghal.)*

CSÁK

Élsz még? - Meredt vagy. - A gyilok hamar
Szívünkbe fut, de a bú lassan öl. *(Csendít.)*

MIKLÓS *(visszajő s Dávidot megtapintja)*

Elkéstem. - Héj! El e kiszenvedettel.
Azért lelénk-e csak, hogy eltemessük? -

(Néhány fegyveres a hullát kiviszi. Egy apáca jő.)

CSÁK

Szent szűz! Él-é még a magyar leány,
Ki évek óta elhagyá honát
És köztetek lakik?

APÁCA

Erzsébet?

CSÁK

Ő. -

APÁCA

Él.

CSÁK

Mondd neki; Csák Máté várja őt.
(Az apáca el.)
Rideg lak ez, óh, Miklós, benne élni,
Sőt még meghalni is.

ERZSÉBET *(sebesen jó)*

Máté atyám!

CSÁK

Gyámgyermekem! - Királynőm! -

ERZSÉBET

Óh, te itt - -

Bocsásd meg Istenem, hogy életemben
Egyszer kinyúlt karom embert ölelni. -
Csák, édes Csák! - Élsz még, s mi régen élsz,
Hogy hozzám nem jössz. - Hah, de mért inogsz,
Mért sápad arcod, Csák? -

CSÁK

Nem az vagyok.

Csák útját e küszöbnél végezé.
Azon tört el, mint süllyedő hajó.
Hideg, bíráló szemmel nézhetek most,
Mint másvilági szellem Csákra vissza,
Ki volt, - de nincsen többé.

ERZSÉBET

Mily beszéd ez!

Nézz fel szemembe.

CSÁK

Fordulj el, leány! -

És rám ne nézz. Kin az Úrnak szeme
Nyugszik, nem halhat meg - s én halni jöttem
Lakodba.

ERZSÉBET *(megragadja)*

Isten őrizz!

CSÁK

Úgy van, úgy. -

S most lelkem menj ki e fonnyadt karokból,
Menj lábaimból, - mellemből, - elég!
Tüdőmben még maradj, mert szólanom kell
Egy szót a lánynak. -
(Az oltár zsámolyára tántorog.)

MIKLÓS

Csák megállj, utolsó
Lélekzed én szívom fel, ne menjen
Az istenszakra fel, - de itt maradjon
A föld népének, mely úgyis szegény.
(Melléje térdel.)

ERZSÉBET

Menj, engem illet.
(Szintén melléje térdel.)

MIKLÓS

Itt veled kihalni?
Én nemzetének hordom végszavát.

CSÁK

Leány ne sírj, mert úgy szentek közé
Nem illel. Egy Csákon siratni nincs mit. -
Hadd könnyeid akkora, amidőn
Magad halsz meg, mert akkor nemzeted
Egy korszakán futott le; és ki tudja
Lesz-e néped közt könny számodra még. -
Közembert szül naponta a világ,
De amidőn téged temetnek el,
Egy ország címerét vetik sírodba
S lesz-e még, aki azt fel merje ásni,
Kitűzvén a hármass hegy ormira? - -
Erzsébet! Még Trencsénben, jobb napokban
Olvastál nekem egy történetet.
Midőn csatára készülénk, szerettem
Hallgatni. Kérlek, mondd el most nekem. -

ERZSÉBET

Hogy mondjak most mesét, midőn erőmet
A nagyszerű jelen veszi igénybe. -
Hogy sírjak a múlton, midőn szívem
Méltó keservét sem képes viselni. -

CSÁK

Már nem sokáig kérek.

ERZSÉBET

Halld tehát.
Olvastam az utolsó római
Történetét, ki bátran szembeszállva
A szolgaság kicsinykedő korával,
Zászlóival kitűzte a szabadság

Örökké ifjú, szentséges nevét.
Harcolt a népért, mely nem érdemelte
És nem fogá fel, míg Philippinél
Lehúnyt a hős. De a jog és szabadság
Nemtője örökös felette.

MIKLÓS

Mondd,
Hogy hitták a hőst? Átkozott lón a kor,
Tudom, mely őt elhagyta.

ERZSÉBET

Átkozott,
Mert bűn s bilincs jövének a világra,
A népszabadság és Brutus helyett.

CSÁK

Ah, az boldog volt, mert eszméivel,
Korával ő is sírba szállt pihenni,
De engem, mint utolsót nemzetéből
Itten hagy Isten, hogy sírjak felette.

ERZSÉBET

Mért sírnál? Óh, ne vétkezz, jó atyám,
Elég van, aki sírni fog helyetted.

CSÁK

Igaz, igaz, panaszra nincs okom.
Szerettek mind és hála Istenemnek
Alig akadt, ki álnokul elárult.
És most is legfőbb ellenem fia,
Miklós öcsém, te jöttél, hogy szemem
Barátilag befogd. Ez büszkeségem. -
De látjátok, ha én is céltalan
Bukom le, mint ama hős római:
Vajjon fog-e majdan felettem is
Virasztani nemtő? Vagy sírom kopár lesz,
Ha könnyetek kiszárad és követtek. -

ERZSÉBET

Hidd el nekem: fog, míg élend magyar.

CSÁK

Óh, hála nemtőm, hogy megnyugtatól.
És nem fagyos okkal, de az erős
Hitnek szavával, melyet nem tetethetsz,
S mely elragad. - Igen, igen, barátim,

Nem lenne ily könnyű halálom is, ha
Feltámadás nem várna nemzetemmel. -
Miklós! Te ifju vagy, piros, erős,
Elélsz sokáig, tedd meg, mit kívánok.

MIKLÓS

Mondd, annyi mintha téve volna már.

CSÁK

Megbántam, hogy hazulról eljövék,
Mert itt a lég nagyon hűvös, szorult,
Nem oly szabad, mint Pannon halmain. -
Gondoltam Erzsébettel egy vidéken
Nyugodni édesebb lesz. Ah, nem úgy van! -
Ott is nehéz, itt is, ott ő hibázik,
Itt a haza. Öcsém, ossz meg tehát!
Hagyd itt a csontokat, a port seperd fel,
S ha zúgni kezd a szél, egy-egy marokkal
Szórd el, hadd szálljon a habos Dunába,
Dunából a tengerbe s mindenütt,
Hová csak ér, találjon szittya fajt.
Szórd a Rákosra, hogy vigyázzak ott,
Mikor fog a király esküdni népem
Nyelvén, s megtartja-é az esküszót.
Lesz-é a hon hatalmas és szabad.
S ha azt látnám, hogy nem lett, megvigyázom,
Miért nem lett, - s ki tette, hogy ne legyen! -
Keblem szorúl. - -

ERZSÉBET

Óh, jaj, ez a halál!

CSÁK

Vezessetek a nyílt ablak felé, -
Végpillantásom szent hazám határin
Hadd andalogjon - süllyedjen belé. -
Leálodozott a nap - óh, bár legyen
Fényesb viradta, ha nem látom is. -
(*Fejét Erzsébet ölébe hajtja.*)
Öledben édes a nyugvás, királynő, - -
Öledben az Árpádok alszanak. (*Meghal.*)

MIKLÓS

Már vége van.

ERZSÉBET

Óh, jaj, óh, jaj nekem! -

MIKLÓS

Töröld meg lopva könnyedet, ne bánts
Nőfájdalommal a kiszenvedett.
Én elkiáltom a Gellért hegyén:
A győzhetetlen meggyőzé magát. -
S megszentelendem sírját, - mert cselekszem.

Vége

Információ

CSÁK VÉGNAPJAI

(1861 - második, végleges változat)

CD-szöveg, Madách Imre összes művei

Madách Imre a *Csák végnapjainak* első változatát az Akadémia 1843. évi drámapályázatára adta be a *Férfi és nő* c. drámájával együtt. Mivel a végső szövegtől igen jelentős mértékben eltért, ezért a dráma „összövegét” külön is közöltük. Az átdolgozott szöveg két példánya, mindkettő Madách saját kézírásában, az OSzK Kézirattárában található, az első 1398 Fol. Hung. jelzettel. 23 levél., a második kézirat 1539 Quart Hung. 40 levél. Az első kézirat a Madách hagyatékából került be a könyvtárba, az átdolgozás első fogalmazásának látszik, sűrű javításokkal és betoldásokkal. A második, tisztázottabb kézirat, melyből Gyulai kiadása készült, Arany Lászlótól került Gyulaihoz, majd özvegyétől az OSzK-ba. A két kézirat közötti különbségeket, szövegváltoztatásokat még nem dolgoztuk fel.

A *Csák végnapjai* első kiadása a *Madách Imre Összes Művei* (I-III. k., Bp., Athenaeum 1880, új lenyomat 1895, sajtó alá rendezte: Gyulai Pál) III. kötetének 143-261. lapján található. Ennek alapján került a Halász Gábor szerkesztette *Madách Imre összes művei* (I-II. k., Bp. Révai, 1942) első kötetébe (365-462. l.), amelynek alapján jelen szövegünk is készült.

Jelen CD-kiadásunkban modernizáltuk a dráma helyesírását, természetesen csak azokon a helyeken, ahol a változtatás nem rontotta el a darab jambikus verselését. Tehát nem változtattuk meg a rövid mássalhangzós (pl. *boszú, könyű, viradtkor*), vagy a gyakori, a ma helyestől eltérő hosszúságú magánhangzós (pl. *rabúl, űli, csábitás* stb.) szóalakok hibás helyesírását, ha a verselési helyzet úgy kívánta. (A helyesírási elvek részletesebb indoklását ld. A METINF - Az ember tragédiája információs dokumentumában!) Nem változtattunk természetesen Madách régies, vagy nyelvjárási szavain, egyéni szóalkotásain (mint pl. *sütköződik, üldöd, zajghatnék* stb.), a régies ragozáson (mint pl. *hagyandák, tartandja, leírvák, léssesz* stb.) és a ma már nem használt szóalakok tekintetében (*nemesb, biztosb, mosolyg, sergem* stb.).